

STRATEGICZNE KIERUNKI ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO REGIONÓW POLSKI WSCHODNIEJ

Przyszłość należy do tych, którzy przygotowują się do niej dziś

Malcolm X

Wprowadzenie

Wobec postępujących procesów globalizacji i zwiększonej konkurencji na świecie, skuteczną obroną przed marginalizacją gospodarczą regionów Polski Wschodniej powinno być budowanie konkurencyjności na bazie ich endogenicznego potencjału rozwojowego, na podstawie funkcjonujących w nich podmiotów gospodarczych, z uwzględnieniem uwarunkowań zewnętrznych. Sukces przedsiębiorstw na światowych rynkach zależy zaś w dużej mierze od jakości regionalnego środowiska gospodarczego, sprzyjającego rozwojowi, przy sprawnie funkcjonującym otoczeniu biznesu, na które składa się infrastruktura techniczna, społeczna i telekomunikacyjna, sieć podmiotów świadczących usługi dla przedsiębiorstw oraz instytucji wspierających rozwój [Kudelko 2009a]. Wobec tego duża odpowiedzialność spoczywa na władzach regionalnych i krajowych, w których gestii jest prowadzenie polityki rozwoju regionalnego.

Celem tej części pracy jest wskazanie głównych kierunków rozwoju, które powinny podjąć regiony Polski Wschodniej. Nie jest zamiarem określenie szczegółowego scenariusza rozwoju ani stworzenie strategii, w rozumieniu dokumentu programowego, ale wytyczenie głównych kierunków myślenia w kontekście wspierania działań rozwojowych regionów Polski Wschodniej, wskazanie pewnych strategicznych działań, które powinny zostać podjęte w omawianych regionach oraz zaakcentowanie najważniejszych kwestii, które powinny być brane pod uwagę przy tworzeniu długoterminowych dokumentów programowych tych obszarów. Wytyczne nawiązują do współczesnych uwarunkowań rozwoju regionów oraz szans, barier i wyzwań rozwojowych regionów Polski Wschodniej, wynikających z ich endogenicznych możliwości i uwarunkowań zewnętrznych.

Wiele koniecznych do wprowadzenia zmian znacznie wykracza poza możliwości samych regionów, ograniczanych przez ich formalne kompetencje i środki finansowe, jakimi dysponują. Taka jest jednak natura procesu rozwoju społeczno-gospodarczego, że składa się na niego wiele różnorodnych aspektów, a rezultat rozwoju zależy od synergii działań sektora prywatnego oraz interwencji podmiotów publicznych różnych szczebli.

Należy także zaznaczyć, że niektóre rekomendacje dotyczą wyłącznie Polski Wschodniej, bo nawiązują wprost do ich specyfiki, tj. warunków endogenicznych i uwarunkowań zewnętrznych. Natomiast pewne wyzwania i odpowiadające im działania są uniwersalne i dotyczą w równym stopniu wszystkich innych polskich regionów.

Rekomendowane, w ramach kolejnych wytyczonych kierunków, działania zachodzą na siebie, ponieważ różne aspekty rozwoju przenikają się wzajemnie, a niektóre przedsięwzięcia przyczyniają się do postępu w więcej, niż tylko w jednym, ze wskazanych kierunków.

1. Rozwój kapitału ludzkiego

Zgodnie z zasadniczym założeniem przyjętym w modelu rozwoju regionu, że najważniejszym zasobem regionu są jego mieszkańcy, najważniejszym strategicznym kierunkiem jest rozwój kapitału ludzkiego.

Przy czym, pod tym ogólnie sformułowanym kierunkiem rozwoju kryje się wiele różnorodnych aspektów. W tradycyjnym ujęciu działania na rzecz rozwoju kapitału ludzkiego wiążą się przede wszystkim z podnoszeniem poziomu jego jakości przez podniesienie poziomu wykształcenia i umiejętności. Regiony Polski Wschodniej mają poważne braki w zakresie wykształcenia. Liczba studentów oraz osób z wykształceniem wyższym jest relatywnie znacznie mniejsza niż średnio kraju (wyjątek stanowi świętokrzyskie).

Wobec tego konieczne jest podjęcie działań na rzecz podnoszenia kwalifikacji mieszkańców Polski Wschodniej. Do realizacji tego celu konieczne jest zapewnienie dobrej edukacji na wszystkich szczeblach kształcenia, poczynając od najmłodszych lat szkolnych, a kończąc na specjalistycznym wykształceniu oferowanym przez uczelnie wyższe. Oferta edukacyjna musi zostać dostosowana do wymogów zmieniających się potrzeb rynku pracy. Województwa Polski Wschodniej w chwili obecnej należą do młodych demograficznie, co jest ich atutem, ale w kolejnych latach dotknie je ogólnokrajowy trend zmniejszania się liczby ludności i zmian w jej strukturze wiekowej, w kierunku starzenia się społeczeństwa. W najmniej korzystnej sytuacji demograficznej znajdzie się region świętokrzyski. W świetle zmieniających się uwarunkowań nastąpią zmiany w zapotrzebowaniu na rynku pracy. Zawczasu więc należy zadbać o zabezpieczenie większej liczby personelu medycznego, opiekuńczego i rehabilitacyjnego. Priorytety związane z przystosowaniem zasobów rynku pracy do przyszłych potrzeb,

związanych z rozwojem gospodarki opartej na wiedzy, powinny obejmować także wzrost kształcenia studentów na kierunkach ścisłych, inżynierskich i informatycznych oraz na kierunkach kształcących na potrzeby branży turystycznej.

Wobec konieczności podnoszenia kwalifikacji przez całe życie, ważne jest zapewnienie szerokiej oferty kształcenia ustawicznego dla osób, które osiągnęły już formalne wykształcenie, ale mają potrzebę podnoszenia lub zmiany swoich kwalifikacji zawodowych.

Inwestycje ukierunkowane na podniesienie jakości kapitału ludzkiego powinny także odnosić się do jego kondycji fizycznej, dlatego też ważne jest zapewnienie wysokiej jakości świadczeń z zakresu opieki medycznej.

Na jakość kapitału ludzkiego wpływają również postawy i mentalność ludzi zamieszkujących dane regiony. Przemiany w tym zakresie powinny dążyć do wyrobienia w nich poczucia współodpowiedzialności za rozwój ich otoczenia terytorialnego, zgodnie z paradygmatem społeczeństwa obywatelskiego [Waldziński 2005].

W obrębie działań odnoszących się do podnoszenia jakości kapitału ludzkiego niezmiernie ważnym aspektem jest podnoszenie jakości instytucji, przez kształcenie i doksztalcanie urzędników i pracowników różnych instytucji, mających wpływ na życie społeczne w regionie. Bardzo ważna jest rola elit, które muszą mieć świadomość zmian, celów i poczucia działania dla dobra wspólnego. Wydaje się, że oprócz ich formalnego przygotowania do pełnionych funkcji, związanego z wykształceniem i doświadczeniem, równe ważne są cechy osobowościowe oraz mentalność osób pełniących władzę w jednostkach samorządu terytorialnego i innych organach decyzyjnych. Takie pożądane cechy, jak zaangażowanie w działania na rzecz dobra wspólnego, postawa etyczna, umiejętność przewodzenia i nawiązywania kontaktów interpersonalnych, są ważne na każdym szczeblu sprawowania władzy. Szczególnie cenne są wśród przedstawicieli niższych szczebli struktur terytorialnych, gdzie zwykle kontakty i powiązania nieformalne ze społecznością oraz podmiotami gospodarczymi są bardziej bezpośrednie, a znajomość lokalnych potrzeb i problemów jest większa [Kudęłko 2010]. Wdrażanie polityki prorozwojowej powinno odbywać się przy współpracy władz samorządowych, instytucji i podmiotów gospodarczych.

Kierowanie ludźmi i zarządzanie regionem jest zadaniem wymagającym specjalistycznej wiedzy, specyficznych umiejętności, a także pewnych kwalifikacji, cech charakteru, temperamentu i osobowości. Od posiadanych przez przywódcę zdolności oraz stosowanego przez niego stylu, metody i techniki zarządzania zależy sukces lub niepowodzenie danej jednostki [Rychlewska 2009].

Wyniki badań Rychlewskiej [2009], których celem było określenie, jakimi cechami osobowościowymi odznaczają się i jakie typy przywództwa reprezentują osoby, które po raz drugi zostały wybrane na kadencję radnego gminy, dają pośrednio odpowiedź na pytanie, jakie cechy powinna posiadać osoba odnosząca sukces, jako przywódca pewnej społeczności. Uzyskane wnioski wskazują, że osoby takie są zrównoważone, odporne na stres, dobrze radzące sobie w trudnych okolicznościach i wykazujące ten-

dencję do dominacji nad otoczeniem w kontaktach społecznych. Osoby takie zwykle są optymistyczne i towarzyskie. Mają również niekonwencjonalne pasje i zainteresowania. Przy wykonywaniu powierzonych im zadań wykazują się skrupulatnością i rzetelnością oraz zdolnościami w zakresie organizacyjnym i planistycznym. Motywacją do działania jest u nich potrzeba osiągnięć i dążenia do celu oraz potrzeba akceptacji społecznej. Zatem kierowanie ludźmi i zarządzanie regionem jest zadaniem wymagającym nie tylko specjalistycznej wiedzy i kompetencji. Sukces lub niepowodzenie w kierowaniu daną jednostką terytorialną zależy również od cech osobowości, temperamentu, zdolności oraz stosowanego przez przywódcę stylu i techniki zarządzania.

Jakość instytucji oraz realizowana polityka mają decydujący wpływ na kształtowanie się procesów rozwoju. Rzeczywistość gospodarcza dostarcza wiele przykładów na to, że słabość instytucji jest podstawową przyczyną niepowodzeń w rozwoju krajów i regionów.

Południowy region Włoch – Mezzogiorno, który należy do najslabiej rozwiniętych regionów w Unii Europejskiej, mimo przekazywanych przez wiele lat transferów finansowych, nie zdołał skutecznie pobudzić rozwoju gospodarczego. Jako główną tego przyczynę wskazuje się słabość instytucji lokalnych, brak kompetencji oraz łączenie polityki z partykularnymi interesami [Klamut, Gogolewska 1994, s. 65, Olechnicka 2004, s. 69]. Także w Grecji, przeszkodą w dążeniu do wzrostu gospodarczego jest przerośnięta administracja, niekompetentna w zakresie zarządzania i realizowania potrzeb lokalnych. Poważnym problemem greckich urzędników jest korupcja i brak poczucia odpowiedzialności społecznej [Ekstowicz 2010, s. 186; Kundera 2003, s. 225]. Jedną z zasadniczych przyczyn kryzysu w krajach Azji Południowo-Wschodniej w końcu lat 90. XX w. były niekorzystne regulacje i słabe instytucje na rynkach finansowych, które nie zdołały uchronić rynków przed niekontrolowanym napływem kapitału spekulacyjnego. Wspólną słabością krajów tego regionu Azji jest tendencja do tworzenia nieformalnych zależności między przedstawicielami biznesu, instytucji i władzy, co skutkuje nepotyzmem i korupcją oraz podejmowaniem decyzji nie zawsze słusznych z punktu widzenia celów gospodarczych.

Przyszłość regionów zależy od ludzi młodych, dlatego ważne jest zadbanie o stworzenie szans dla wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży. To przede wszystkim oznacza dbałość o właściwe wykształcenie młodzieży, ale także stworzenie im szans dostępu do edukacji, a w przyszłości do rynku pracy. Muszą zostać podjęte działania na rzecz wyrównania szans, szczególnie dla młodzieży wychowującej się w trudnych warunkach środowiskowych i finansowych, w formie systemu stypendialnego czy innych form dofinansowania edukacji. Inwestycje w młode pokolenia powinny wiązać się z dbałością o jej wszechstronny rozwój, w tym także kształtowanie pożądanych postaw od wczesnych lat edukacji. Nie chodzi wyłącznie o tradycyjnie postrzegane postawy przedsiębiorczości, ale także rozwijanie zasobów, talentów, wykształcenie zaufania do własnych zdolności, odwagi w ich realizacji, rozbudzenie aspiracji i ciekawości poznawczej. Poza tym ważna jest także dbałość o rozwój fizyczny. Z tym wiąże się potrzeba przygotowania odpowiednio

wykwalfikowanej kadry pedagogów i psychologów oraz zabezpieczenie odpowiedniej infrastruktury, obejmującej domy kultury, koła zainteresowań, kluby sportowe, placówki pedagogiczno-psychologiczne i opiekuńczo-wychowawcze. Nakłady na wszechstronny rozwój młodego pokolenia, już od najmłodszych lat, należy traktować jako niezbędne inwestycje rozwojowe, których efekty będą miały długoterminowy charakter mnożnikowy.

Inwestycje w kapitał ludzki są najbardziej opłacalne. Ich efektem jest większa produktywność, wyższe dochody pracowników i przedsiębiorstw. Ponadto, przyczyniają się do wzmacniania fundamentów demokracji [Woźniak 2008, s. 20].

Dostosowanie do zmian w zakresie tendencji demograficznych, w tym zwiększającej się liczby ludności starszej wymaga przygotowania systemu ochrony zdrowia na większe obciążenie finansowe i organizacyjne. Ważne jest też wdrożenie profilaktyki zdrowotnej, aby ograniczyć zachorowalność w starszym wieku i koszty związane z leczeniem. Inną koniecznością jest podjęcie działań na rzecz zwiększenia aktywności zawodowej osób starszych, w tym podnoszenie wieku emerytalnego oraz promowanie kontynuowania pracy zawodowej także po jego osiągnięciu. Zwłaszcza, że wraz z polepszaniem się stanu zdrowia i wydłużaniem życia, często osoby w starszym wieku są w pełni zdolne do kontynuowania aktywności zawodowej i niejednokrotnie chętne do pracy. Problem przejścia na emeryturę dla wielu z nich kojarzy się z nieprzydatnością i ma negatywny wpływ na ogólne samopoczucie. Ważna jest też dbałość o aktywizację społeczną osób starszych, przez działalność domów kultury, domów seniora oraz kierowanie do tej grupy różnych innych ofert kulturalnych i rekreacyjnych.

Równoległe powinna być realizowana polityka prorodzinna na rzecz zwiększenia dzietności. Powinna przejawiać się w tworzeniu korzystniejszych warunków do łączenia funkcji zawodowych i rodzinnych i zmniejszeniu kosztów utrzymania dzieci. Jednym ze sposobów jej działania powinno stać się przejmowanie przez państwo części kosztów prokreacji i wychowania nowych pokoleń. Zwłaszcza, że korzyści ze zwiększonej liczby urodzeń odnosi całe społeczeństwo. Należą do nich zachowanie ciągłości biologicznej i kulturowej, a także korzyści finansowe, ponieważ młode pokolenia po wejściu w dorosłość będą płatnikami różnego rodzaju podatków publicznych [Szukalski 2007].

Jakkolwiek nie wydaje się, aby polityka prorodzinna wpłynęła zasadniczo na zwiększenie liczby urodzeń, bo tendencje w tym zakresie wynikają w mniejszym stopniu z przesłanek ekonomicznych. Decydujące znacznie mają zmiany stylu życia i wzorca rodziny. Przejawiają się one w zmianie pozycji społecznej kobiet, większym ich zaangażowaniu w życie zawodowe, coraz późniejszym wiekiem urodzeń dzieci i coraz mniejszą ich liczbą. Pojawia się też większe zróżnicowanie w formach życia małżeńsko-rodzinnego, coraz częściej model tradycyjnej rodziny zastępowany jest przez życie w związkach nieformalnych, życie z partnerem tej samej płci, samotne macierzyństwo, czy też dobrowolną bezdzietność [*ibidem*, s. 88]. Zatem należy założyć, że rysujące się tendencje demograficzne – zmniejszanie się liczby ludności i starzenie się społeczeństwa będą postępować. Zresztą jest to problem, który dotyczy nie tylko Polski, ale całej Europy.

Z tego względu zakłada się, że w dłuższej perspektywie coraz większą rolę odgrywać będzie imigracja. Wobec tego celem stanie się dostosowanie instrumentów polityki migracyjnej do potrzeb polskiego rynku pracy, tak aby nie przebiegała żywiołowo, ale zapewniała zaspokojenie zapotrzebowania na pracowników o określonych kwalifikacjach.

2. Kierunki rozwoju związane ze wzmocnieniem wyształconego potencjału endogenicznego regionów Polski Wschodniej

Przy wytyczaniu najważniejszych kierunków rozwoju regionów Polski Wschodniej należy wskazać te, dzięki którym mają one szansę na przyspieszenie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zmniejszenie dystansu cywilizacyjnego. Szansę dla województw Polski Wschodniej należy upatrywać przede wszystkim w działaniach związanych z wykorzystaniem endogenicznego potencjału i wynikających z niego atutów.

W założeniach prowadzonej polityki regionalnej należy uwzględnić rolę społeczności regionalnych wraz z całym zasobem endogenicznym, czyli wykorzystywać unikatowe zasoby regionalne. Mogą one stać się podstawą przewagi konkurencyjnej regionu, przy wzmocnieniu ich przez oparcie na innowacjach [Korenik 2011, s. 124].

Endogeniczne możliwości rozwoju regionów Polski Wschodniej zostały opisane w rozdziale IV. Dalszy rozwój powinien opierać się na wzmocnieniu przedsiębiorstw w sekcjach i działach gospodarki, w których regiony już osiągnęły sukcesy, mają bogate doświadczenie i wypracowały ważną pozycję na rynku. Jak wynika z analizy, do rozwiniętych sekcji gospodarki, w których regiony Polski Wschodniej mają szansę na utrzymanie i wzmocnienie pozycji konkurencyjnej w przyszłości należą przede wszystkim:

- w regionie lubelskim – produkcja artykułów spożywczych, produkcja wyrobów z metalu oraz produkcja maszyn i urządzeń;
- w regionie podkarpackim – produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych, produkcja metalu i wyrobów z metalu, produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych, produkcja wyrobów z drewna oraz produkcja wyrobów na potrzeby przemysłu lotniczego i motoryzacyjnego;
- w regionie podlaskim – produkcja artykułów spożywczych oraz produkcja drewna i wyrobów z drewna;
- w regionie świętokrzyskim – produkcja wyrobów z surowców niemetalicznych (ceramika, szkło, materiały na potrzeby budownictwa), budownictwo oraz produkcja maszyn i urządzeń;
- w regionie warmińsko-mazurskim – produkcja artykułów spożywczych, produkcja drewna i wyrobów z drewna, produkcja mebli.

Mimo że przedsiębiorstwa funkcjonujące w kluczowych dla gospodarki regionów Polski Wschodniej sekcjach, często reprezentują tradycyjne branże gospodarki, to jednak odnoszą sukcesy na rynku i mają szanse rozwoju w przyszłości. W świetle potrzeby rozwoju innowacyjności, często postrzega się błędnie, że innowacyjne, zaawansowane technologicznie i konkurencyjne mogą być tylko firmy związane z wytwarzaniem nowoczesnych produktów i usług, np. teleinformatycznych. Tymczasem przedsiębiorstwa z tzw. tradycyjnych branż, niejednokrotnie są innowacyjne w metodach i organizacji produkcji, a przede wszystkim, co jest najistotniejsze, są dochodowe, efektywne i rozwojowe. Przykładem mogą być znane firmy mleczarskie z regionu podlaskiego i warmińsko-mazurskiego, które zmajoryzowały polski rynek, czy też firmy sektora budowlanego i ceramicznego w świętokrzyskim.

Badania Zielińskiego i Żmii [2011] wykazują, że poziom konkurencyjności polskich producentów żywności jest relatywnie wysoki, zarówno na rynku unijnym, jak i światowym. Dotyczy to zwłaszcza sektora mleczarskiego, owocowo-warzywnego, mięsnego, cukierniczego oraz produkcji wyrobów tytoniowych i wtórnego przetwórstwa zbóż. Wysoka pozycja konkurencyjna osiągnięta jest w dużej mierze dzięki przewagom kosztowo-cenowym, związanym z niższymi cenami produktów rolnictwa oraz niższymi kosztami pracy. Przewagi te jednak mogą stopniowo zmniejszać się z powodu wyrównywania się cen obowiązujących w Polsce z cenami stosowanymi w pozostałych krajach Unii Europejskiej. W związku z tym, niezmiernie ważne jest podtrzymanie wysokiej jakości oferowanych produktów, która warunkuje utrzymanie trwałej przewagi konkurencyjnej. Przetwórstwo spożywcze, które jest domeną analizowanych regionów jest branżą najbardziej odporną na zjawiska kryzysowe i wahania koniunktury, co jest korzystnym, z punktu widzenia tych regionów, zjawiskiem. Jest to dział, którego kryzys w 2008 r. dotknął w niewielki stopniu [Kudelko 2011b].

Chęć sprostania konkurencji wymusza współpracę między poszczególnymi przedsiębiorstwami, dającą nadzieję na uzyskanie lepszej pozycji konkurencyjnej na rynku. Dla rozwoju Polski Wschodniej należy podtrzymać i rozwijać inicjatywy tworzenia struktur klastrowych. Przykłady już funkcjonujących klastrów wskazują na korzyści z tego tytułu dla zrzeszonych w nich przedsiębiorstw. Należy do nich większe otwarcie na inwestycje zagraniczne i transfer innowacji. Współpraca z silniejszymi partnerami zagranicznymi pozwala na korzystanie z ich kontaktów handlowych, kooperacyjnych i kanałów dystrybucji.

Wśród wielu zawiązanych inicjatyw klastrowych należy wskazać szczególnie: Stowarzyszenie Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego „Dolina Lotnicza”, Podkarpacki Klaster Informatyczny (w regionie podkarpackim); Klaster „Dolina Ekologicznej Żywności”, Klaster Turystyczny „Zagrody Lubelskie” (w regionie lubelskim); Klaster Spożywczy „Naturalnie z Podlasia!”, Klaster Drzewny (w regionie podlaskim); Grono Targowe Kielce, Klaster Budowlany (w regionie świętokrzyskim); Klaster Mazurskie Okna, Klaster Meble Elbląg (w regionie warmińsko-mazurskim) [Citkowski 2011].

Wiele inicjatyw klastrowych jest dopiero na etapie wstępnej organizacji, dlatego należy je wspierać w kierunku dalszego rozwoju.

Szansa dalszego rozwoju regionów Polski Wschodniej wiąże się z podtrzymaniem i rozwojem już rozwiniętych w nich funkcji gospodarczych. Nie oznacza to jednak, że badane regiony mają ograniczać się wyłącznie do dominujących w nich działów gospodarki i nie poszukiwać równolegle innych kierunków rozwoju.

3. Kierunki rozwoju związane z sektorami potencjalnej szansy

Wprowadzenie

Analiza szans rozwojowych regionów województwa Polski Wschodniej, umożliwiła wskazanie obszarów gospodarki, w rozwoju których regiony te mają potencjalne szanse rozwoju, jednak sprzyjające uwarunkowania nie zostały dotychczas należycie wykorzystane. Dlatego też polityka rozwoju regionów powinna uwzględnić także takie kierunki, których celem jest zwiększenie efektywności i konkurencyjności tych działów i sekcji gospodarki. W regionach Polski Wschodniej należą do nich: rolnictwo, turystyka oraz współpraca przygraniczna.

3.1. Kierunki przekształceń strukturalnych na obszarach wiejskich

Biorąc pod uwagę duży odsetek ludności wiejskiej regionów Polski Wschodniej oraz duży udział pracujących w rolnictwie w strukturze pracujących, konieczne jest dokonanie przemian strukturalnych na obszarach wiejskich. Dotyczy to zwłaszcza regionu lubelskiego i podlaskiego.

Celem tych zmian powinno być dążenie do wielofunkcyjnego rozwoju terenów wiejskich. Polega on głównie na dążeniu do różnicowania gospodarki wiejskiej, tj. rozwoju na obszarach wiejskich także innych, pozarolniczych funkcji, poza produkcją surowców pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich obejmuje [Heffner 2011, s. 9]:

- modernizację rolnictwa i zmiany w strukturze agrarnej,
- tworzenie miejsc pracy poza rolnictwem,
- rozbudzenie lokalnej inicjatywy gospodarczej wśród społeczności wiejskiej.

Gospodarstwa rolne w regionach Polski Wschodniej, z wyjątkiem warmińsko-mazurskiego, są powierzchniowo niewielkie, co nie sprzyja dużej efektywności. Indywidualni producenci rolni powinni otrzymać pomoc i zachętę do grupowania się w większe i bardziej zorganizowane struktury, w formie klastrow, grup producenckich lub innego rodzaju związków. Ważne jest ponadto stymulowanie powiązań

pionowych, przejawiających się w kooperacji między rolnikami, przetwórstwem spożywczym i handlem. Pozwoli to na większą efektywność, lepszą organizację pracy, oraz obniżenie kosztów indywidualnych. Współpraca podmiotów związanych z produkcją rolniczą umożliwi lepszą organizację procesu produkcyjnego, przez podział kompetencji w odniesieniu do poszczególnych jego etapów, począwszy od prac badawczych realizowanych w rolnictwie, przez samą produkcję, organizację transportu i zbytu wyrobów po poszukiwanie rynków zbytu i promocję towarów. W obszarze produkcji rolniczej ważne jest także poniesienie inwestycji na rzecz wdrażania postępu technicznego, w odniesieniu do maszyn i urządzeń, a także organizacji produkcji. Powinno dążyć się także do lokowania zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego na terenach wiejskich, blisko dostawców surowców.

Ważnym elementem produkcji rolniczej na obszarach wiejskich regionów Polski Wschodniej powinna być produkcja żywności ekologicznej. Przesłanki ku temu stwarza wysoka jakość środowiska przyrodniczego oraz występowanie dużych obszarów ziem zachowanych w prawie naturalnym stanie, mało zmienionych przez działalność rolniczą, a także duża podaż siły roboczej, która może zostać wykorzystana w tych pracochłonnych kierunkach produkcji. Dotyczy to w zasadzie wszystkich, poza świętokrzyskim, regionów Polski Wschodniej.

Rolnictwo ekologiczne rozumiane jest jako cały system zarządzania gospodarstwem i produkcją żywności. Charakteryzuje go stosowanie najkorzystniejszych dla środowiska praktyk gospodarowania, ochrona zasobów naturalnych, dbałość o dobrostan zwierząt z jednoczesnym zapewnianiem wysokiego stopnia różnorodności biologicznej i spełnianiem wysokich wymagań konsumentów [*Rozporządzenie Rady...* 2007].

Walory żywności ekologicznej wynikają z jej wysokiej jakości odżywczej i zdrowotnej. Żywność taka charakteryzuje się zdecydowanie niższą zawartością azotanów, azotynów, pestycydów i metali ciężkich, natomiast większą zawartością składników mineralnych, witamin i węglowodanów. Odznacza się wyższą jakością sensoryczną (smakiem, zapachem) i przechowalniczą (odporność na procesy gnicia i rozkładu) [Kurek 2009] Dzięki tym walorom, żywność produkowana metodami ekologicznymi, mimo że wymaga większych nakładów pracy i środków, osiąga na rynku wyższe ceny niż żywność produkowana metodami tradycyjnymi i może stanowić ważne źródło dochodu dla wytwarzającej ją ludności.

Produkcja rolnicza jest ważnym kierunkiem rozwoju, ponieważ stanowi podstawę dla przemysłu przetwórstwa spożywczego. Nie wymaga jednak zaangażowania wszystkich zasobów pracy, dostępnych na obszarach wiejskich. Dlatego w celu zaangażowania nadwyżek siły roboczej na obszarach wiejskich muszą zostać podejmowane kroki w kierunku dywersyfikacji działalności gospodarczej i stwarzania możliwości podejmowania pracy w zajęciach pozarolniczych. Przez instrumenty polityki rozwoju należy zatem wspierać przedsiębiorczość na obszarach wiejskich, a także zachęcać inwestorów zewnętrznych do lokowania się na tych terenach.

Dobrym kierunkiem jest także wspieranie dalszego rozwoju agroturystyki, która ma już spore tradycje na terenach Polski Wschodniej. Wymaga to jednak usprawnień w zakresie infrastruktury turystycznej.

Obszary wiejskie nie stanowią jednorodnych jednostek terytorialnych, ale odznaczają się zróżnicowaniem struktury gospodarczej i społecznej, uwidaczniającym się w skali krajowej i międzynarodowej, ale także w ramach poszczególnych regionów [Czudec 2011]. Dlatego też pełnią różnorodne funkcje. Wykształcone funkcje uzależnione są od występujących walorów naturalnych, rodzaju podejmowanej przez mieszkańców aktywności społeczno-gospodarczej, stopnia rozwoju infrastruktury oraz sprawności i aktywności władz lokalnych. Na tej podstawie można wyróżnić trzy podstawowe typy funkcjonalne obszarów wiejskich [*ibidem*]:

- obszary podmiejskie – usytuowane w sąsiedztwie dużego miasta, najczęściej wojewódzkiego, będącego centrum gospodarczym i kulturowym regionu;
- obszary rolnicze – charakteryzujące się dominującym udziałem rolnictwa w strukturze gospodarki, zwykle położone z dala od dużych miast;
- obszary turystyczne – rozwinięte na podstawie dużych walorów przyrodniczych i krajobrazowych.

Najszybszym przekształceniom strukturalnym podlegają obszary podmiejskie. Najsilniejszy impuls do rozwoju mają natomiast obszary położone w sąsiedztwie dużych miast. Ztracają swój typowo wiejski charakter i stopniowo wtapiają się w system miejski. Na ich teren następuje napływ ludności z obszarów miejskich, poszukujących lepszych warunków mieszkaniowych, zabudowując obszary bezpośrednio przylegające do miast zabudową domów jednorodzinnych. Obszary podmiejskie stanowią także atrakcyjne miejsce do lokowania inwestycji, ze względu na większe tereny wolnej przestrzeni i niższe ceny nieruchomości, przy jednoczesnym bliskim dostępie do rynku pracy i rynku zbytu generowanego przez miasto.

Warunkiem przemian na obszarach wiejskich jest poza tym podniesienie jakości kapitału ludzkiego zamieszkującego te obszary. O potrzebie inwestowania w rozwój kapitału ludzkiego, mówiono już wielokrotnie. W tym miejscu jednak należy podkreślić wagę tego problemu w odniesieniu do obszarów wiejskich, ze względu na generalnie niższy poziom wykształcenia oraz niższe dochody ludności wiejskiej w stosunku do ludności miejskiej.

3.2. Rozwój turystyki

Branżą, która powinna stanowić jeden z najważniejszych kierunków rozwoju Polski Wschodniej jest turystyka. Dotychczas ta gałąź gospodarki najintensywniej rozwijana była w woj. warmińsko-mazurskim. Jednak pozostałe regiony także posiadają potencjalne warunki do zintensyfikowania działalności turystycznej i uczynienia z niej jednego z ważnych źródeł dochodu. Regiony Polski Wschodniej należą do najczystszych ekologicznie. Mają ogromne walory przyrodniczo-krajobrazowe

oraz bogactwo zabytków kultury materialnej. Słabością i barierą rozwoju branży turystycznej jest natomiast niewystarczająco rozwinięta infrastruktura turystyczna, brak zróżnicowanej bazy turystycznej oraz niedorozwój usług towarzyszących wypoczynkowi i rekreacji. Także infrastruktura ogólna i dostępność komunikacyjna regionów nie zachęca do większej liczby odwiedzin.

Zmiany w tej kwestii oraz zdynamizowanie działalności promocyjnej powinno stać się jednym z priorytetów dla omawianych regionów. W świetle prognoz demograficznych, zapowiadających starzenie się ludności i zwiększający się udział osób w wieku poprodukcyjnym, w ofercie turystycznej powinny znaleźć się także propozycje dla osób starszych, które mają inne upodobania i wymagania niż osoby młode. Większa uwaga, niż dotychczas, powinna zostać zwrócona na świadczenie usług sanatoryjnych. Przyszłościową dziedziną turystyki jest też agroturystyka, do rozwoju której regiony Polski Wschodniej mają sprzyjające warunki, wynikające z dużych ilości obszarów wiejskich i czystego ekologicznie środowiska. W tym zakresie omawiane regiony poczyniły już postępy, jednak dla zintensyfikowania agroturystyki potrzebne są znaczne inwestycje infrastrukturalne, jak również inwestycje w sferze usług turystycznych.

Rozwój turystyki zależy od właściwej polityki zagospodarowania istniejących walorów, która obejmuje trzy zasadnicze kwestie [Bajerowski *et al.* 2002, s. 122]:

- przystosowanie walorów turystycznych na potrzeby ruchu turystycznego;
- zwiększenie dostępności turystycznej, tj. ułatwienie dojazdu do miejscowości turystycznych;
- zapewnienie szerokiej oferty usług dla turystów, przede wszystkim noclegowych i żywieniowych.

3.3. Kierunki rozwoju związane z wykorzystaniem przygranicznego położenia regionów Polski Wschodniej

Położenie przygraniczne daje czterem regionom Polski Wschodniej możliwość nawiązania współpracy z partnerami pochodzącymi z regionów położonych po drugiej stronie granicy. Dotychczasowy ruch graniczny na polskim odcinku wschodniej granicy Unii Europejskiej przyjmował mało zorganizowaną formę kontaktów, dokonywanych przede wszystkim w celu handlowym, realizowanym na małą skalę. Dlatego też atut przygranicznego położenia nie zostaje w pełni wykorzystany. Pod tym względem regiony Polski Wschodniej znajdują się na wczesnym etapie rozwoju współpracy transgranicznej.

Etapy te polegają na przechodzeniu do coraz bardziej zaawansowanych i sformalizowanych form współpracy. W rozwoju współpracy gospodarczej region transgraniczny przechodzi następujące fazy [Mync, Szul 1999]:

- brak kontaktów o charakterze ekonomicznym;
- żywiołowy handel, który wynika z inicjatywy pojedynczych osób lub nieformalnych grup, nie wymaga on dużego zaangażowania kapitałowego ani wiedzy o warunkach społeczno-ekonomicznych kraju partnera;

- regularny handel – działalność prowadzona przez sformalizowane instytucje i organizacje produkcyjne i handlowe, która wymaga znacznie większego zaangażowania większego kapitału, wiedzy o warunkach w innym kraju oraz zaufania wobec partnerów;
- kooperacja produkcyjna – najwyższa forma zaangażowania instytucji i firm, ukierunkowana na długotrwałą współpracę partnerów, między którymi występują powiązania kapitałowe i produkcyjne, a ich działania są wzajemnie koordynowane.

Ważnym kierunkiem w strategii rozwoju przygranicznych regionów Polski Wschodniej powinno być przejście z etapu żywiłowego handlu do wyższych etapów współpracy. Powinno się podejmować działania wspierające przedsiębiorców w kierunku ich ekspansji na rynki wschodnie. Obecność granicy powinna być traktowana jako szansa na rozwój lokalny i wykorzystywana w większym niż dotychczas stopniu, na podstawie rozwoju handlu przygranicznego, obsługi ruchu turystycznego i tranzytowego oraz oferowania usług, takich jak gastronomia czy hotelarstwo.

Przedsiębiorstwa powinny otrzymać zachętę i wsparcie ze strony władz do podejmowania się takich przedsięwzięć. Duże znaczenie ma także udostępnianie informacji o warunkach i możliwościach funkcjonowania na rynkach wschodnich, która eliminowałaby obawy, co do angażowania się na tych niestabilnych rynkach oraz strzegła przed podejmowaniem nietrafionych decyzji i ryzykownych inwestycji. Po stronie państwa leży także wypracowanie stabilnych zasad współpracy w formie umów dwustronnych z sąsiednimi państwami, dotyczących współpracy transgranicznej.

Województwa Polski Wschodniej w małym stopniu wykorzystują swoje przygraniczne położenie we współpracy gospodarczej z regionami Ukrainy, Białorusi i Rosji, w dużej mierze ze względu na to, że regiony położone za wschodnią granicą Polski należą do słabo rozwiniętych gospodarczo, wobec czego nie są inspirującym partnerem. Słabość ekonomiczna potencjalnych partnerów zza wschodniej granicy Polski jest poważną barierą i może okazać się bardzo trudna do przełamania, tym bardziej, że zależy to głównie od działań podejmowanych ze strony podmiotów polityki samych zainteresowanych krajów.

W tym zakresie uwidaczniają się wyraźnie różnice w możliwości rozwoju obszarów przygranicznych wschodniej i zachodniej granicy Polski. Regiony usytuowane przy granicy zachodniej czerpią impulsy rozwojowe z bogatszych regionów Niemiec. Regiony Polski Wschodniej, jako silniejsze ekonomicznie w stosunku do swoich wschodnich sąsiadów, mogłyby uruchomić takie same mechanizmy i odnieść takie same korzyści ze współpracy z nimi, jak regiony UE-15 w relacji z Polską, tj. przede wszystkim rozwój handlu i rozszerzenie swoich rynków zbytu w kierunku wschodnim. Z tą jednak różnicą, że korzyściom UE-15 ze współpracy handlowej z Polską i innymi, nowymi członkami Unii, towarzyszyło wsparcie finansowe na rozwój biedniejszych partnerów, pochodzące z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności, pozwalające zwiększyć ich siłę nabywczą. Wschodni sąsiedzi Polski nie mogą liczyć obecnie na

takie wsparcie. W tym świetle w interesie Polski byłoby wejście do Unii Europejskiej, zabiegającej o to Ukrainy.

W interesie Polski jest także podejmowanie ustaleń dyplomatycznych na rzecz likwidowania barier prawnych i politycznych związanych z przekraczaniem polskiego odcinka granicy Unii Europejskiej z obu jej stron.

4. Uniwersalne kierunki rozwoju

Wprowadzenie

Regiony Polski Wschodniej powinny doskonalić się w już wykształconych funkcjach gospodarczych, wykreowanych na bazie rozwoju ich potencjału endogenicznego. Poza tym jednak muszą także podejmować działania, które wynikają z pewnych uniwersalnych przesłanek rozwoju i są konieczne do realizacji we wszystkich regionach. Uniwersalne kierunki rozwoju odnoszą się do budowy gospodarki opartej na wiedzy, a także wiążą się z koniecznością sprostania wyzwaniom globalnej gospodarki.

4.1. Kierunki rozwoju związane z koniecznością sprostania wymogom gospodarki opartej na wiedzy

W dobie gospodarki opartej na wiedzy, koniecznością jest rozwój działów gospodarki, charakteryzujących się dużym zaangażowaniem wiedzy i wysokiej technologii. Nie należy bowiem zapominać, że mimo wielu przytoczonych pozytywnych przykładów dobrze rozwijających się i osiągających sukcesy na rynku przedsiębiorstw, regiony Polski Wschodniej tworzą grupę najsłabiej rozwiniętych obszarów kraju.

Rozwój branż charakteryzujących się wysokim zaangażowaniem nauki i technologii jest uniwersalnym dla wszystkich regionów, współczesnym czynnikiem rozwoju i zarazem koniecznością dla utrzymania wysokiej jakości wyrobów i uzyskania pozycji konkurencyjnej na rynku. W celu budowania gospodarki opartej na wiedzy niezbędne zatem są działania ukierunkowane na podnoszenie poziomu wykształcenia i kwalifikacji siły roboczej (o czym była mowa już wcześniej), a także na stymulowanie rozwoju sektora naukowego i badawczo-rozwojowego, w którym regiony Polski Wschodniej mają szczególne zapóźnienia.

Do kierunków, które powinny zostać podjęte przez władze samorządowe i państwowe należy wsparcie sektora B+R oraz rozwój potencjału uczelni wyższych badanych regionów, które stanowią podstawowe komórki kształcące odpowiednio wykształconą, nowoczesnie kształconą siłę roboczą.

Ważne jest przy tym takie ukierunkowanie badań naukowych, aby ich wyniki znajdowały faktyczne zastosowanie w praktycznej działalności przedsiębiorstw. Dla efektywnego wykorzystywania innowacyjnych rozwiązań w praktyce niezbędne

jest kształtowanie odpowiedniej komunikacji między sektorem naukowym a praktyką gospodarczą, a więc położenie nacisku na większą współpracę sektora nauki i przedsiębiorstw, pod kątem większej skuteczności we wdrażaniu nowoczesnych technologii. Poważną barierą do wprowadzania innowacji w przedsiębiorstwach są ich szczupłe zasoby finansowe. W tym względzie zatem powinno się oferować różnego rodzaju ułatwienia finansowe dla firm aktywnych innowacyjnie.

Podstawową rolą podmiotów publicznych jest tworzenie regionalnego środowiska innowacji, sprzyjającego tworzeniu i absorpcji innowacji przez przedsiębiorstwa. Do funkcji regionalnych strategii innowacji należą [Nowakowska 2011, s. 115]:

- koordynacja działań władz publicznych oraz innych podmiotów współodpowiedzialnych za kształt polityki innowacyjnej;
- zwiększanie efektywności podejmowanych działań przez znalezienie optymalnych sposobów uaktywnienia wewnętrznych zdolności innowacyjnych regionu;
- integracja regionalnego środowiska i tworzenie relacji sieciowych wśród podmiotów tworzących zdolności innowacyjne regionu;
- dostarczanie informacji o przyszłości rozwoju regionu.

Przedsiębiorstwom powinno się ułatwić dostęp do wynalazków i innych czynników produkcji, w tym likwidować bariery wejścia na rynki wysokiej technologii, do których należą przede wszystkim ograniczenia finansowe, uniemożliwiające pozyskiwanie technologii. Bez innowacji region słabiej rozwinięty nie będzie miał szans dogonienia regionów wyżej rozwiniętych. Czynniki wytwórcze charakteryzują się malejącą krańcową produktywnością, dlatego też możliwości poprawy ich efektywności są ograniczone, jeśli nie zostaną wsparte przez innowacje, zwiększające produktywność czynników wytwórczych [Balcerowicz, Rzońca 2010, s. 45].

Przykładem wysoko innowacyjnych gospodarek są kraje skandynawskie, zwłaszcza Szwecja, która od lat utrzymuje się w grupie liderów wśród krajów europejskich pod względem innowacyjności gospodarki i wysokiego poziomu życia. Jej strategia opiera się na utrzymaniu wysokiego poziomu zatrudnienia w działalności badawczo-rozwojowej i dużych nakładów na tę działalność. Firmom oferuje się szeroki dostęp do funduszy, wspierających prowadzenie działalności w sektorze B+R. Zadbane też o efektywną współpracę nauki z podmiotami gospodarczymi. System kształcenia dostosowany jest do wymogów gospodarki opartej na wiedzy [Szmigiel 2011]. Innym przykładem jest Finlandia, mały i peryferyjny kraj, który dzięki zastosowanej polityce innowacyjnej zaliczany jest dzisiaj do najbardziej innowacyjnych i konkurencyjnych gospodarek. Źródłem jej sukcesów gospodarczych jest oferowanie wysoko technologicznie zaawansowanych wyrobów, których produkcję umożliwiły wysokie nakłady na edukację i badania naukowe i rozwojowe.

W dobie gospodarki opartej na wiedzy, słabiej rozwinięte regiony powinny inwestować w branżę wykorzystującą wysokie technologie, w tym zwłaszcza nowe technologie informatyczne, które są podstawą budowania społeczeństwa informacyjnego. Zwłaszcza, że rozwój przedsiębiorstw informatycznych w żaden sposób nie

jest determinowany przez dostęp do surowców i nie wywiera negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Poważne sukcesy na rynku odnoszą firmy informatyczne w regionie podkarpackim, skupione w klastrze informatycznym. Liderem wśród nich jest przedsiębiorstwo Asseco z Rzeszowa. Podobne inicjatywy powinny być wspierane także w innych regionach.

Rozwój branż charakteryzujących się wysokim zaangażowaniem nauki i technologii jest uniwersalnym dla wszystkich regionów, współczesnym czynnikiem rozwoju i zarazem koniecznością dla utrzymania wysokiej jakości wyrobów i zachowania pozycji konkurencyjnej na rynku. Promowanie innowacyjności zależy od działalności sektora badawczo-rozwojowego, który finansowany jest głównie ze środków publicznych – krajowych i samorządowych, które mają pod opieką szkolnictwo wyższe oraz placówki naukowe i badawcze. *„Tym co oddziela kraje rozwinięte od słabo rozwiniętych wcale nie jest luka w zasobach, ale luka w wiedzy, i dlatego inwestycje w edukację i technologie – przeważnie dokonywane przez państwa – są tak ważne”* [Stiglitz 2007, s. 47].

Należy zgodzić się z Mikołajewiczem [2007, s. 213-214], który twierdzi, że główny ciężar działania na rzecz rozwoju innowacyjności spoczywa w rękach państwa, bowiem mechanizm rynkowy nie jest w tym względzie skutecznym regulatorem i instrumentem wzrostu innowacyjności. Przede wszystkim ze względu na bariery stojące przed przedsiębiorstwami, związane z dużymi nakładami, długim okresem zwrotu i wysokim ryzykiem. Państwo może oddziaływać na rozwój sektora badawczo-rozwojowego i podniesienie innowacyjności przez [ibidem, s. 214]:

- działalność legislacyjną, ustanawiając sprzyjające warunki do rozwoju nauki, badań i wdrożeń;
- wspieranie przekształceń strukturalnych w gospodarce w kierunku wspierania dziedzin naukowochołnych i innowacyjnych;
- większe zaangażowanie w rozwój nauki, zwłaszcza w dziedzinie badań podstawowych;
- stosowanie instrumentów finansowych (preferencje podatkowe, ulgi podatkowe, dotacje budżetowe);
- stwarzanie sprzyjających warunków dla inwestorów zagranicznych w dziedzinach innowacyjnych i związanych z nauką i badaniami;
- tworzenie klimatu dla międzynarodowej współpracy;
- wspieranie wykształcenia na wszystkich poziomach.

Pozyskiwanie innowacji nie zawsze musi odbywać się przez stworzenie od podstaw jakiegoś nowego, ulepszanego produktu. W wielu przypadkach transfer technologii od krajów i regionów lepiej po tym względem rozwiniętych jest szybszy i tańszy. Wobec tego regiony słabiej rozwinięte powinny nastawić się na wykorzystanie szans związanych z efektywną absorpcją innowacji.

W krajach o niskim poziomie rozwoju transfer technologii przyczynia się do postępu technicznego nawet w 90%. Dokonuje się przede wszystkim w wyniku inwestycji zagranicznych firm w krajowe przedsiębiorstwa lub przez zakup licencji za

granicą, a także przez import, dzięki któremu możliwy staje się dostęp do najnowocześniejszych maszyn, komponentów i półproduktów, których wytworzenie w kraju na równie wysokim poziomie byłoby niemożliwe lub zbyt drogie [Keller 2004, za: Balcerowicz, Rzońca 2010, s. 47].

Przykładem państwa uwzględniającego import nowoczesnej technologii w swojej strategii rozwoju jest Japonia. Począwszy od lat 50. XX w., kiedy weszła na ścieżkę szybkiego wzrostu, realizowała aktywną politykę postlicencyjną, polegającą na imporcie licencji i towarów wysoko technologicznie zaawansowanych, a następnie imitacji postępu technicznego, przez przetwarzanie i udoskonalanie zakupionych licencji.

Wobec tego, że jednym z najpoważniejszych problemów utrudniających rozwój regionów słabiej rozwiniętych są skromne środki finansowe, które mogą zostać przeznaczone na ten cel, należałoby się zastanowić nad możliwościami większego ich wygospodarowania. Ważnym potencjalnym źródłem inwestowania w rozwój innowacyjności są środki podmiotów prywatnych.

Jednak uczestnictwo podmiotów prywatnych w procesach inwestycyjnych w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego lub w jakiegokolwiek innej formie jest kwestią nie tyle ich możliwości, ile woli. Nie ma żadnych wskazań w dokumentach legislacyjnych ani programowych odnośnie do obowiązku przedsiębiorstw prywatnych w partycypacji w realizacji działań rozwojowych, oprócz ogólnikowych założeń, sprowadzających się do konstatacji, że udział ten powinien być większy niż dotychczas. W *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* znajduje się tylko ogólne stwierdzenie, że środki prywatne, przekazywane na realizację celów rozwojowych powinny odgrywać rosnącą rolę, a upowszechnianie mechanizmów i form partnerstwa publiczno-prywatnego powinno mieć coraz większe znaczenie. Zapewne przyczyną tego jest także to, że narzucanie obligatoryjnych rozwiązań w tym zakresie byłoby postrzegane jako ograniczanie swobody działalności przedsiębiorstw.

Istotną kwestią jest zatem podjęcie polityki sprzyjającej zachęcaniu przedsiębiorstw prywatnych do partycypowania w nakładach na rozwój innowacyjności. Wprawdzie nie jest rzeczą prostą zmotywowanie podmiotów prywatnych do uczestnictwa w działaniach rozwojowych w regionie, jednak władze samorządowe i krajowe powinny dołożyć wszelkich starań, aby zachęcić przedsiębiorstwa prywatne do współpracy w tym zakresie, a także do dokonywania inwestycji w dziedzinach preferowanych w strategiach rozwoju województw, oczywiście w ramach dostępnych instrumentów oddziaływania, raczej o charakterze zachęt niż przymusu, np. w formie zwolnień podatkowych czy też oferowania innego rodzaju przywilejów.

Jak twierdzi Prusek [2011a], jedną z przyczyn niepowodzenia realizacji Strategii Lizbońskiej, było niedostateczne zaangażowanie się podmiotów prywatnych w działania innowacyjne. Zgodnie z założeniami Komisji Europejskiej udział podmiotów prywatnych w ogólnym poziomie nakładów na badania i rozwój powinien stanowić ok. 66%. Zobowiązania tego sektor prywatny nie zrealizował, w odniesieniu do całej Unii. Zdaniem autora powinien zostać stworzony odpowiedni system

zachęt ekonomicznych, aby przedsiębiorstwa prywatne zmuszone były przez rachunek ekonomiczny do oparcia swoich strategii na działaniach przyczyniających się do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, a nie na taniej sile roboczej.

Przy czym należy wyraźnie zaznaczyć, że mimo że w gospodarce opartej na wiedzy udział przemysłu maleje, nie można jednak założyć, że restrukturyzacja regionów oznaczać ma zmniejszenie roli przemysłu w ich gospodarce. We współczesnym rozwoju rola przemysłu jako nośnika innowacyjności jest bardzo ważna. Przemysł pozostaje nadal kluczową dziedziną gospodarki i życia społecznego w skali światowej. Działania w kierunku zmiany struktury gospodarki nie oznaczają ograniczenia sektorów przemysłowych, który to nadal pozostaje kluczową dziedziną gospodarki. Mniejszy jest jedynie jego udział w gospodarce, wobec zwiększenia rozmiarów sektora usług [Sadowski 2006]. Mimo przejścia do nowej, postindustrialnej fazy rozwoju, znaczenie przemysłu w procesie rozwoju nie zmniejsza się. Wpływa on na tempo i skalę rozwoju, przez to, że dostarcza do wszystkich działów gospodarki narodowej narzędzia pracy, materiały, energię, surowce i środki konsumpcji. Przemysł jest zatem podstawą postępu technicznego, technologicznego i organizacyjnego [Mikołajewicz 2010, s. 250-251].

Zwłaszcza, że regiony Polski Wschodniej, przede wszystkim warmińsko-mazurskie i podlaskie, charakteryzują się bardzo słabo rozwiniętym przemysłem i bardzo małym jego udziałem w gospodarce. Trudno mówić o budowaniu gospodarki ery postindustrialnej, jeśli regiony nie wykazują jeszcze cech dobrze rozwiniętej gospodarki industrialnej.

Ogólnie więc, aby region mógł się rozwijać aktywnie w warunkach wymogów gospodarki opartej na wiedzy musi spełniać warunki rozwoju na podstawie tradycyjnych czynników rozwoju. Nie można opierać się wyłącznie na branżach wysokiej technologii, jeśli istnieją braki w podstawowych aspektach rozwoju.

W związku z tym, w przypadku regionów Polski Wschodniej koniecznością jest nadrobienie niedostatków także w zakresie infrastruktury, ponieważ braki w tej dziedzinie są znaczną barierą komunikacyjną, a trudności w dostępności do regionu pogłębiają jego marginalizację. Tym bardziej, że położenie geograficzne regionów Polski Wschodniej jest marginalne w strukturach Unii Europejskiej, więc skutki nieodpowiednio rozwiniętej infrastruktury odczuwają one jeszcze wyraźniej. Zatem podstawową rolę w zmniejszaniu dysproporcji rozwojowych odgrywa realizacja inwestycji transportowych.

4.2. Kierunki wsparcia przedsiębiorstw

Jak wynika z dotychczasowych ustaleń, we współczesnych uwarunkowaniach rozwój województw Polski Wschodniej musi zostać wsparty przez skuteczną i aktywną politykę regionalną, realizowaną na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim. Wobec pogłębiającego się procesu globalizacji i wzrastającej konkurencji, znaczenie aktywnej polityki jest coraz większe.

Zgodnie z teorią społeczeństwa postindustrialnego Bella, rolą polityki jest stymulowanie zmian zachodzących w społeczeństwie, w odróżnieniu od jej pasywnej roli w społeczeństwie przemysłowym, kiedy to polityka dostosowywała się do istniejącej struktury socjalnej (gospodarki, nauki, techniki i instytucji społecznych) [Kociszewski 2010].

Wobec problemów w sprostaniu konkurencji, przed jakimi stoją przedsiębiorstwa, jawi się bezwzględna potrzeba kierowania do nich pomocy ze strony państwa. Polityka państwa na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorstw jest zasadniczym działaniem na rzecz rozwoju regionów, ponieważ to one są podstawowymi jednostkami tworzącymi miejsca pracy oraz generującymi globalny produkt społeczny. Dotyczy to przedsiębiorstw szczególnie ważnych dla regionu z punktu widzenia jego specyficznych funkcji, jak i przedsiębiorstw z branż wysokiej technologii, przyczyniających się do rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

Wsparcie przedsiębiorstw przez podmioty publiczne przybiera różne formy. Pomoc może zostać udzielona w postaci bezpośrednich subwencji, preferencyjnych kredytów, ulg podatkowych lub innych form wsparcia finansowego²⁵. Dla zachęcania do lokowania w regionach inwestycji, zarówno krajowych, jak i zagranicznych, ważne jest ponadto stworzenie atrakcyjnych warunków lokalizacji dla przedsiębiorstw. O atrakcyjności miejsca lokalizacji świadczy jego dostępność komunikacyjna, dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna i społeczna, dogodne warunki do zamieszkania, a także stabilne przepisy prawne i nieskomplikowane procedury związane z rozpoczęciem i prowadzeniem działalności gospodarczej. W gestii państwa jest także dbałość o kształcenie wysoko wykwalifikowanej siły roboczej. Ważne są również makroekonomiczne uwarunkowania, przede wszystkim stabilna polityka zapewniająca pewność i ramy dla działalności gospodarczej i stwarzająca odpowiedni klimat dla inwestycji prywatnych.

W zakresie instrumentów stymulujących rozwój regionu jest jego polityka marketingowa [Sokołowicz 2011]. Jednym z działań wchodzącym w skład szerokiego zestawu narzędzi i metod marketingu terytorialnego jest promocja regionu w celu przyciągnięcia na jego teren inwestycji, ludzi i kapitału.

Jednak przed inwestorami zagranicznymi, oprócz oferowania im różnego rodzaju zachęt powinny być także stawiane pewne warunki. Powinno stosować się selektywną politykę w stosunku do inwestorów zagranicznych, preferującą przedsiębiorstwa funkcjonujące w branżach nowoczesnych, których rozwój daje regionowi szanse na uzyskanie przewagi komparatywnej. Taka idea przyświecała tworzeniu specjalnych stref ekonomicznych w polskich regionach, ale w praktyce nie stosuje się selekcji przedsiębiorstw, którym udziela się zezwoleń na prowadzenie działalności w strefach.

²⁵ Przy stosowaniu ulg podatkowych należy pamiętać o pewnych ograniczeniach wynikających z regulacji w zakresie udzielania pomocy publicznej przedsiębiorstwom. Maksymalna intensywność pomocy publicznej wynosi od 30%-50% kosztów kwalifikowanych, w zależności od poziomu rozwoju regionu, na terenie którego ulokowane jest przedsiębiorstwo korzystające z pomocy. Koszty kwalifikowane obejmują koszty nowej inwestycji lub utworzenia nowych miejsc pracy.

Irlandia, która w latach 90. odznaczała się największą dynamiką gospodarki wśród krajów europejskich, swój sukces zawdzięczała umiejętnemu wykorzystaniu swojej akcesji w Unii Europejskiej. Wśród wielu właściwie przyjętych kierunków polityki tego kraju, na podkreślenie zasługuje selektywna promocja bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Preferowane były przedsiębiorstwa reprezentujące najwyżej technologicznie rozwinięte branże, tj. biotechnologia czy branża teleinformatyczna.

Obok wspierania inwestycji prywatnych rolą państwa jest także tworzenie inwestycji publicznych, pobudzających rozwój. Należą do nich inwestycje w kapitał ludzki, infrastrukturę i sektor badawczo-naukowy, czyli takie, które ze względu na skalę i znaczenie muszą stać się udziałem sektora publicznego. Z tym wiąże się też dostarczanie dóbr publicznych przez sektor publiczny.

Ingerencja państwa w gospodarkę może mieć także bardziej bezpośredni charakter, w postaci lokowania przedsiębiorstw z udziałem Skarbu Państwa. Powołując się na doświadczenia historyczne, bardzo skutecznym sposobem stymulowania rozwoju były inwestycje państwa w ramach COP. Wprawdzie należy zdawać sobie sprawę, że obecnie lokowanie bezpośrednich inwestycji w formie przedsiębiorstw, będących własnością państwa kłóci się z zasadami ochrony konkurencji między podmiotami gospodarczymi, ale w gospodarce rynkowej nie tylko własność prywatna, ale także publiczna, może funkcjonować efektywnie, czasem nawet jest to wskazane w strategicznych dla gospodarki sektorach. Należałoby przewidzieć przynajmniej znaczną ingerencję państwa w decyzje o lokalizacji przedsiębiorstw w określonych branżach i w określonych miejscach.

Jak twierdzi Kołodko [2010, s. 126-127] społeczna gospodarka rynkowa, jaka zgodnie z Konstytucją ma funkcjonować w Polsce, nie musi opierać się wyłącznie na własności prywatnej. Nie powinno wykluczać się innych form własności, np. spółdzielczej albo komunalnej. W określonych przypadkach także własność państwowa może sprzyjać spójności społecznej i nie wykluczać efektywności, czego pozytywnych przykładów dostarczają przypadek Finlandii czy Szwecji. Najważniejsze, zdaniem autora, jest zachowanie zdrowej przedsiębiorczości i konkurencyjności.

Realizowana w regionach polityka rozwoju musi być adekwatna do specyficznych, panujących w nich warunków i możliwości. Działania niewłaściwe nie tylko nie przyczyniają się do podniesienia poziomu rozwoju, ale mogą też generować skutki negatywne.

Jako przykład można przytoczyć stosowanie programów dostosowawczych Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW), nawiązujących do zasad doktryny liberalnej, które nie zawsze okazywały się trafne w stosunku do gospodarek konkretnych państw. Wymagania MFW, co do liberalizacji handlowej i finansowej, nadmiernej dyscypliny budżetowej, utrzymania niskiej stopy inflacji, bez uwzględnienia innych ważnych czynników ekonomicznych, doprowadziły do kryzysu w wielu krajach (np. w Argentynie). Nadmierna liberalizacja obrotów handlowych i kapitałowych przyczyniła się także do kryzysu nowo uprzemysłowionych państw Azji Wschodniej. Przy nie-

korzystnych regulacjach i słabości instytucji na rynkach finansowych, doprowadziła do niekontrolowanego napływu inwestycji spekulacyjnych. W istocie kraje te nie potrzebowały dodatkowego kapitału, ponieważ cechowały się wysoką stopą oszczędności krajowych, ale uległy w tej kwestii naciskom USA i MFW. Z kolei Chiny, które oparły się temu wpływowi, nie odczuły negatywnych skutków kryzysu azjatyckiego końca lat 90. XX w., który dotknął większość krajów Azji Południowo-Wschodniej.

Wspomniane już pozytywne rozwiązania stosowane w polityce Irlandii, także nie mogą być bezrefleksyjnie kopiowane w realiach polskiej gospodarki, ponieważ istnieją ogromne różnice w warunkach gospodarowania w obu krajach. Gospodarka polska jest znacznie bardziej zróżnicowana i obciążona wieloma problemami, będącymi dziedzictwem gospodarki centralnie starowanej. Polska jest też krajem znacznie większym. Ponadto, polityka Irlandii w stosunku do inwestorów zagranicznych, z których dominująca część pochodziła z USA, była łatwiejsza ze względu na jej przynależność do strefy anglojęzycznej oraz na powiązania z ludnością amerykańską mającą korzenie irlandzkie [Kowalski, Szlachta 2007, s. 268-269].

4.3. Kierunki rozwoju związane z dostosowaniem do zmian uwarunkowań globalnych

Jednym z przejawów zmian uwarunkowań globalnych jest wzrost konkurencji gospodarczej na świecie. Z punktu widzenia regionów Polski Wschodniej ważne jest podjęcie działań na rzecz modernizacji struktury gospodarki oraz podniesienia jej konkurencyjności, w celu niedopuszczenia do marginalizacji gospodarczej tych obszarów. Niekorzystne byłoby, gdyby udział omawianych regionów w wymianie gospodarczej na wspólnym rynku, ze względu na niższe koszty czynników produkcji, został sprowadzony do dostarczania taniej siły roboczej lub tanich surowców. W tej kwestii zatem adekwatne będzie podjęcie kierunków działań związanych ze sprostanieniem wymogom gospodarki opartej na wiedzy, opisanych już wcześniej.

Należy zapewnić także wsparcie dla małych firm lokalnych. Postępujące procesy globalizacyjne nie muszą oznaczać wyeliminowania ich z rynku. Wręcz przeciwnie, jak przekonuje Piecuch [2009, s. 79], globalizacja likwidując bariery między gospodarkami, stwarza dla nich szanse rozwojowe. Małe firmy mogą stać się atrakcyjne dla wielkich globalnych graczy, dzięki swoim specyficznym cechom, np. mobilności, skłonności do podejmowania ryzyka i wąskiej specjalizacji. Ponadto, niektóre podmioty ze względu na branże, w jakich działają, muszą funkcjonować na lokalnym rynku. Istnieje spora część obszarów działalności, z którą wiąże się konieczność świadczenia towarów i usług na rynkach lokalnych. Przejawiają one mniejszą skłonność do koncentracji, ponieważ korzyści skali nie odgrywają dla nich istotnej roli. Przykładem może być rozwój usług, których realizacja jest związana z konkretnym miejscem, lub miejsce świadczenia usługi jest niemożliwe do przeniesienia. Do takich dziedzin należą m.in. usługi dla ludności i biznesu czy też turystyka.

Aby włączyć się w światowe sieci powiązań gospodarczych przedsiębiorstwa regionów Polski Wschodniej powinny dążyć do nawiązania współpracy z kluczowymi światowymi firmami. Jeśli w pewnych dziedzinach nie mają szansy na skuteczne konkurowanie z bardziej liczącymi się na globalnym rynku podmiotami, to powinny przynajmniej starać się współpracować z nimi, i w ten próbować włączać się w globalne sieci produkcji i wymiany. Pozytywnym tego typu działań przykładem są firmy z klastra Dolina Lotnicza w regionie podkarpackim, które przez kooperację z przedsiębiorstwami zagranicznymi, umiejętnie włączają się w łańcuchy produkcyjne największych światowych firm branży lotniczej.

Wobec rosnących zagrożeń środowiska przyrodniczego, jednym z istotnych warunków rozwoju w przyszłości będzie zdolność do produkcji z zachowaniem norm ekologicznych. Jednak wdrażanie nowoczesnych proekologicznych technologii w procesach produkcyjnych niewątpliwie wiąże się ze znacznymi nakładami na rozwój technologii sprzyjających środowisku.

Trzeba podkreślić, że wyzwania związane ze sprostaniem zmianom w warunkowaniach globalnych nie są zarezerwowane wyłącznie dla regionów Polski Wschodniej. Niosą one ze sobą pewne uniwersalne przesłania, dotyczące także innych jednostek terytorialnych. Ponadto, należy mieć świadomość, że nie wszystkim wyzwaniom polskie regiony są w stanie sprostać samodzielnie, czy też przy wsparciu polityki krajowej [Kudelko 2011, s. 41]. W wielu obszarach do osiągnięcia sukcesu potrzebna jest współpraca z innymi państwami na arenie europejskiej i globalnej, odnośnie do takich kwestii, jak ochrona środowiska, gospodarowanie zasobami stanowiącymi źródła energii, gospodarcza polityka międzynarodowa czy też polityka stosowana wobec zróżnicowań gospodarczych na świecie.

Nie należy łudzić się, że współpraca na forum globalnym należy do rzeczy łatwych do zrealizowania. Warunkiem sukcesu w tym zakresie jest przede wszystkim dobra wola rządzących elit, ich świadomość potrzeby konstruowania globalnych celów rozwojowych i działania dla dobra wspólnego, a także gotowość przeciwstawiania krótkowzrocznie widzianych interesów krajów i regionów, długookresowym celom wspólnym, ważnym w ramach całego globu [*ibidem*, s. 45]. Wydaje się, że w globalnej gospodarce największą barierą współpracy jest brak tych pożądaných postaw, a nie, jak można by sądzić, ograniczenia o charakterze finansowym czy organizacyjnym.

5. Rekomendacje dla realizacji polityki stymulowania rozwoju regionów Polski Wschodniej w świetle tendencji przemian struktur przestrzennych

Proces rozwoju społeczno-gospodarczego odbywający się w warunkach konkurencji i globalizacji implikuje zmiany w organizacji struktury przestrzennej w skali globalnej, krajowej i regionalnej. Nasila się tendencja do ogniskowania rozwoju

w wybranych fragmentach przestrzeni, przede wszystkim w dużych miastach. Rozwój tych ośrodków miejskich i nasilające się procesy metropolizacji stanowią kolejny etap rozwoju systemu osadniczego i przyczyniają się do wykształcenia nowego typu struktury przestrzennej.

Pojawia się zatem pytanie, w jaki sposób przez instrumenty polityki przełamać procesy polaryzacji przestrzeni i zdynamizować rozwój regionów słabo rozwiniętych.

W polskich i europejskich dokumentach strategicznych dotyczących założeń dla realizacji polityki rozwoju preferowany jest model rozwoju z naciskiem na wspieranie najbardziej konkurencyjnych jednostek, z których z kolei ma nastąpić dyfuzja procesów rozwojowych na pozostałe obszary. Taki model – polaryzacyjno-dyfuzyjny – ma być wykorzystywany w rozwoju regionalnym, jako podstawa myślenia o kierunkach przepływów kapitału, osób i wiedzy.

Zgodnie z przesłankami wynikającymi z założeń polityki spójności Unii Europejskiej, bardziej zrównoważony rozwój powinien następować na podstawie rozwoju sieci miejskiej [*Strategiczne wytyczne...* 2006]. W tym celu powinno się wyróżnić bieguny wzrostu, które służąc szerszym obszarom, przyczyniają się do rozwoju poszczególnych państw. Polityka spójności sygnalizuje także potrzebę tworzenia sieci łączących miasta między sobą i z innymi obszarami, zarówno w sensie fizycznym przez infrastrukturę i technologie informacyjne, jak i społecznym przez działania wspierające współpracę.

Także w przyjętych do realizacji założeniach polityki spójności w Polsce – w ramach priorytetu wzrost konkurencyjności polskich regionów i przeciwdziałanie ich marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej – podejmuje się tematykę rozwoju miast. Tematyka rozwoju miast, obejmuje trzy podstawowe obszary działalności [*Narodowe Strategiczne...* 2007]:

- rozwój największych ośrodków miejskich, które mają być siłą napędową rozwoju regionalnego;
- wzmacnianie związków między metropoliami a otaczającymi je obszarami, w tym średnimi i małymi miastami oraz obszarami wiejskimi;
- promowanie wewnętrznej spójności na obszarach miejskich.

Założeniem nowego paradygmatu polityki regionalnej opisanego w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* jest „pobudzanie rozwoju gospodarczego w miejscach o „najniższych kosztach interwencji” lub „potencjalnie najwyższych efektach wzrostu” [Kudłacz 2010 s. 22].

W dokumencie tym stwierdza się, że tradycyjna polityka regionalna ukierunkowana na dystrybucję dochodów do słabiej rozwiniętych regionów i niwelowanie różnic nie przynosi satysfakcjonujących rezultatów [*Krajowa Strategia...* 2010]. Dlatego przyjmuje się wdrożenie nowego paradygmatu rozwoju, którego jednym z założeń jest wspieranie konkurencyjności regionów, przez wzmacnianie funkcji metropolitalnych największych ośrodków miejskich kraju oraz tworzenie warunków do dyfuzji procesów rozwojowych i ich absorpcji poza miastami wojewódzkimi.

Trudno zgodzić się z twierdzeniem, że polityka prowyrównawcza nie przyniosła rezultatów. Należy zauważyć, że tego typu polityka w zasadzie w ogóle nie była w Polsce realizowana, w okresie po 1990 r. Jak wskazano we wcześniejszych rozdziałach, w pierwszych latach transformacji systemowej, polityka regionalna jako taka została odsunięta na dalszy plan, wobec pojawiających się poważnych problemów związanych ze zmianami systemu politycznego i gospodarczego do zasad gospodarki rynkowej. Natomiast realizowana w późniejszym czasie polityka spójności także nie wspierała regionów słabo rozwiniętych w wystarczającym zakresie. Dlatego nie można wnosić, że polityka ukierunkowana na niwelowanie różnic w poziomie rozwoju i wspieraniu regionów słabo rozwiniętych jest nieskuteczna, bo tak naprawdę takiej polityki wcale nie było.

Nowy paradygmat rozwoju opiera się na wzmacnianiu funkcji metropolitalnych największych miast. Przyjmuje się, że *metropolią* jest duże miasto, posiadające co najmniej milion mieszkańców. Jednak sama jego wielkość nie przesądza o metropolitalności, ale pełnione przez miasto funkcje. Metropolię charakteryzować powinna wszechstronność oferowanych usług, obecność wyspecjalizowanych instytucji, potencjał innowacyjny w zakresie ekonomicznym, społecznym, technicznym, politycznym i kulturowym oraz wyjątkowość i specyfika miejsca [Jałowiecki 2000, 2009, 2010; Smętkowski 2007] Metropolie skupiają światowy potencjał gospodarczy, finansowy, naukowy i kulturalny. Metropolie są miejscem, w którym procesy rozwoju cywilizacyjnego zachodzą najszybciej. W procesie tym dominujące znaczenie mają wartości niematerialne, tj. wiedza, wysokie kwalifikacje, przedsiębiorczość, kreatywność i innowacyjność [Makiela 2009].

Metropolie charakteryzuje duża innowacyjność i wysoki poziom usług, a także przejmowanie nadrzędnych funkcji w zarządzaniu gospodarką w skali ponadnarodowej [Markowski, Marszał 2006]. Działalność gospodarcza w metropoliach koncentruje się na świadczeniu usług i wytwarzaniu informacji, a nie jak w miastach epoki przemysłowej na wytwarzaniu towarów [Jałowiecki 2009]. To, co odróżnia ją od tradycyjnego miasta jest to, że coraz bardziej zatracą swój zwarty charakter i rozlewa się w szerokiej przestrzeni, a więc trudno jest określić jej wyraźne granice. W odróżnieniu od tradycyjnego miasta, metropolie stając się węzłem światowej sieci coraz bardziej uniezależniają się i osłabiają związki z otaczającym je obszarem i nawiązują relacje z innymi, odległymi, podobnymi im węzłami.

Do głównych światowych metropolii należą: Londyn, Nowy York, Paryż, Tokio, Singapur. W odniesieniu do miast Unii Europejskiej, według klasyfikacji miast przeprowadzonej w ramach programu badawczego ESPON wyróżniono 76 ośrodków metropolitalnych MEGA (*Metropolitan European Growth Areas*), które następnie podzielono między 5 poziomów mega. Na pierwszym poziomie znajdują się Londyn i Paryż, jako węzły globalne. Z polskich miast tylko 8 znalazło się w klasyfikacji. Warszawa na poziomie czwartym, w grupie innych stolic krajów Europy Środkowej, oraz w grupie piątej, najniższej – Kraków, Łódź, Poznań, Wrocław, Szczecin, konurbacja śląska i Trójmiasto [Gorzela, Smętkowski 2005, s. 40-41].

Zdaniem Jałowieckiego [2010, s. 146], w Polsce jedynie Warszawa może претендовать do miana metropolii, która w ostatnich latach znacznie wzmocniła swoją pozycję. Oprócz niej szanse metropolitalnego rozwoju mają także Kraków, Poznań i Wrocław, pod warunkiem rozbudowy funkcji międzynarodowych w usługach i kulturze. Smętkowski [2010] dokonując klasyfikacji ośrodków miejskich w Polsce pod względem zarówno wielkości, jak i pełnionych funkcji, do ośrodków metropolitalnych zalicza: Warszawę, konurbację śląską, Kraków, Poznań, Trójmiasto, Wrocław, Łódź.

Stolice województw Polski Wschodniej słabo wykształciły funkcje metropolitalne. Trudno uznać, że centra regionalne w Polsce Wschodniej posiadają cechy metropolii, ponieważ nie dorównują swoim potencjałem oraz zasięgiem oddziaływania i powiązań wykształconym metropoliom światowym. W warunkach Polski Wschodniej termin *metropolii* należy odnieść do roli głównych centrów regionalnych. Wśród nich niektóre mają szansę stać się ośrodkami o zasięgu ponadregionalnym, tj. krajowym i międzynarodowym. Są zatem dopiero potencjalnymi metropoliami, które przy odpowiednio prowadzonej polityce wspierania rozwoju mogą w przyszłości rozwinąć zdolność pełnienia funkcji o zasięgu międzynarodowym. Należy je traktować raczej jako centra wzrostu o funkcjach krajowych.

Pomijając jednak kwestie definicyjne, zgodnie z założeniami modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, to przede wszystkim stolice regionów Polski Wschodniej miałyby stanowić główne ośrodki rozwojowe. W świetle założenia o rozwoju wielkich miast i wykorzystania ich relatywnych przewag, najistotniejszym problemem wydaje się kwestia wpływu rozwoju centrów regionalnych na pozostałe obszary regionów. W założeniu, model dyfuzji procesów rozwojowych z obszarów najlepiej rozwiniętych do słabszych gospodarczo jest słuszny, ale pod warunkiem, że dyfuzja taka rzeczywiście nastąpi i to z większą siłą niż procesy polaryzacji. Z tego względu ważne jest wytyczenie działań, które miałyby spowodować rzeczywiste rozprzestrzenienie się impulsów rozwojowych z centrów na otaczające je obszary.

Na pytanie jak tego dokonać, aby dyfuzja procesów rozwojowych z centrów na peryferie rzeczywiście wystąpiła, dokumenty programowe polityki rozwoju nie dają wyczerpującej odpowiedzi. W zasadzie wszelkie rekomendacje zawarte w dokumentach strategicznych ograniczają się do stwierdzenia, że z ośrodków centralnych ma nastąpić dyfuzja na pozostałe obszary, ale brak jest konkretnych wyjaśnień, jak dokładnie miałyby się to odbywać. Pojawiają się jedynie tylko pewne ogólnikowe propozycje dotyczące działań wspierających rozprzestrzenianie się impulsów rozwojowych. W *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* zwraca się głównie uwagę na konieczność budowania połączeń centrów z zapleczem regionalnym, przez rozbudowę infrastruktury, w tym także rozwijanie i integrowanie systemów transportu publicznego. Także *Narodowa Strategia Spójności*, zgodnie z zaleceniami polityki spójności Unii Europejskiej, wskazuje na budowanie powiązań telekomunikacyjnych między metropolią a jej otoczeniem, a także powiązań gospodarczych, usługowych i kulturalnych. Ponadto, zaleca się kreowanie warunków do lokalizacji inwestycji w miastach subregionalnych oraz ob-

szarach wiejskich przez m.in. rozbudowę i modernizację infrastruktury służącej lokalizacji inwestycji, a także realizację programów rozwijania umiejętności zawodowych.

Wobec powyższych propozycji zawartych w dokumentach programowych nadsuwają się dwie wątpliwości. Po pierwsze, czy na podstawie zaproponowanych kierunków działań dyfuzja rzeczywiście nastąpi? Po drugie, czy koncentrowanie się na rozwoju metropolii jest korzystnym kierunkiem z punktu widzenia rozwoju regionów?

Koncentracja potencjału w ośrodkach centralnych jest obiektywnym zjawiskiem rynkowym. Wielkie miasta na pewno będą rozwijać się nadal, nawet pozbawione wsparcia ze strony polityki rozwoju, ale rynkowe procesy powodują jednocześnie tendencję do wypłukiwania czynników rozwoju z terenów przylegających do silnych ośrodków miejskich.

Tym bardziej, że cechą metropolii (w znaczeniu miasta centralnego) jest uniezależnianie się jej od ich regionalnego zaplecza na rzecz kontaktów w ramach wielośrodkowej światowej sieci miast [Smętkowski 2007]. Zazwyczaj charakteryzują ją większe powiązania z innymi równorzędnymi ośrodkami o zasięgu międzynarodowym, natomiast związki z bezpośrednim otoczeniem są coraz mniejsze. Miasto centralne często nie traktuje go jako źródła dostawców czynników produkcji i nabywców wytworzonych produktów. Zwłaszcza w przypadku przedsiębiorstw międzynarodowych, mających swoją sieć dostawców i własne kanały dystrybucyjne. Stoi to w sprzeczności z założeniem, aby wzrost znaczenia metropolii przyczyniał się do rozwoju otoczenia regionalnego.

Jak podaje Heffner [2010] efekt metropolizacji w Polsce jest niewielki, nie przekracza 20-30 km, jedynie w przypadku Warszawy sięga 40-50 km. Natomiast w dalszym otoczeniu regionalnym zachodzą procesy wypłukiwania zasobów, wynikiem czego jest wzrost bezrobocia, spadek liczby podmiotów gospodarczych i ujemny bilans migracyjny.

Dotychczasowe oddziaływanie na rozwój w ujęciu terytorialnym w Polsce nie rozwiązało problemu narastającego konfliktu między wyrównywaniem wewnętrznych różnicowań w regionach a koncentracją potencjału ekonomicznego w regionalnych biegunach wzrostu, głównie w stolicach województw, a zatem nie udało się skutecznie pokierować procesami dyfuzji, które stymulowałyby rozwój na obszarach problemowych [Klamut 2011, s. 47-48].

W tej pracy przyjmuje się stanowisko, że stymulowanie rozwoju regionu na podstawie metropolii oraz procesów dyfuzji czynników wzrostu powinno zostać wsparte jednoczesnymi zdecydowanymi działaniami na rzecz oddolnego rozwoju ich otoczenia regionalnego. Nie jest właściwe opieranie struktury regionów wyłącznie na jego centralnym mieście i położenie głównego akcentu na najbardziej rozwojowe centra regionalne. Powinno się oddolnie stymulować w regionie procesy rozwojowe, tak aby umożliwiać rozwój lokalnych biegunów wzrostu, zamiast cały ciężar rozwoju regionalnego opierać na miastach centrach. W regionach Polski Wschodniej, jak również w pozostałych regionach polskich, trzeba w większym stopniu rozwijać sieć mniejszych miast,

które stanowią centra subregionalne i lokalne rozwoju. Rozwój sieci małych miast będzie stanowić dla ludności możliwość zamieszkania i podjęcia pracy, zapobiegając przeludnieniu i bezrobociu na obszarach wiejskich. Rozwój mniejszych miast w sieci osadniczej powinien odbywać się przy aktywnym zaangażowaniu władz publicznych, łącznie z inicjowaniem przez nie lokowania podmiotów gospodarczych na terenach słabszych gospodarczo.

Należy przyznać słuszność twierdzeniu, że polityka strategicznej interwencji musi być ukierunkowana na zespoły miejskie, ulokowane w strefach peryferyjnych (międzymetropolitalnych) i uzupełniające sieć metropolii. Nie jest bowiem korzystne, aby polityka wyrównywania poziomu rozwoju, której beneficjentami są głównie regiony peryferyjne i międzymetropolitalne była zastępowana polityką wzmocnienia centrów o funkcjach metropolitalnych [Heffner 2010, s. 164-165]. W warunkach pośredniej dystrybucji czynników rozwoju realizowanej przez ich dyfuzję z metropolii, z takiej dyfuzji nie korzystają obszary słabiej rozwinięte, pozbawione centrów metropolitalnych. Dodatkowo są one osłabiane, ponieważ metropolie i regiony metropolitalne przechwytyują ich zasoby oraz czynniki, które mogłyby przyspieszyć rozwój, np. wykwalifikowane kadry, inwestycje zagraniczne, prestiżowe inwestycje publiczne czy przedsięwzięcia kulturalne. W efekcie może nastąpić pogłębienie się różnicowań w poziomie rozwoju regionalnego.

W związku z powyższymi założeniami, należy jeszcze raz wyraźnie podkreślić, że w realizacji polityki rozwoju regionalnego bardziej zaakcentowane powinny być problemy rozwoju małych miast i obszarów wiejskich.

Można by się w ogóle zastanawiać, czy dążenie do rozwoju dużych metropolii jest rozwiązaniem najkorzystniejszym z punktu widzenia dobrobytu ludności. Czy koszty związane z rozwojem metropolii nie przewyższą korzyści. Niewątpliwie efekty uboczne związane z rozrastaniem się metropolii są bardzo uciążliwe dla mieszkańców i podmiotów gospodarujących. Nie ma zatem pewności, że metropolie są ośrodkami o najniższych kosztach interwencji i najwyższych efektach wzrostu.

Korzyści aglomeracji wzrastają wraz z wielkością miasta, ale tylko do pewnego stopnia. Po przekroczeniu pewnego poziomu wielkości miasta, zaczynają pojawiać się niekorzyści aglomeracji. Ich przejawami są: brak terenów budowlanych i rekreacyjnych, obniżenie się rentowności przedsiębiorstw, m.in. wskutek wysokich płac w wielkich miastach, zatłoczenie w transporcie miejskim, wskutek masowych przewozów pasażerskich i towarowych, obniżanie się poziomu usług publicznych, wskutek przeciążenia urzędów i instytucji, pogarszanie się jakości środowiska [Budner 2004, s. 13; Domański 2002, s. 33].

Koszty rozwoju metropolii to także większe tempo życia, nasilenie hałasu, większe nasilenie czynników stresujących. Duże zagęszczenie ludności w dużych miastach powoduje ograniczenie przestrzeni życiowej, a jednocześnie zapewnia większą anonimowość, co z kolei przekłada się na większy poziom przestępczości i obniżone poczucie bezpieczeństwa.

Pięta-Kanurska [2010], relacjonując wyniki badań Komisji Europejskiej na temat stanu europejskich miast podaje, że występuje w nich tzw. paradoks miejski. Oznacza on, że wytwarzane przez miasto bogactwo nie zawsze przekłada się na wskaźnik zatrudnienia jego mieszkańców. Dużym problemem wśród miast jest dostępność mieszkań, związana z wysokimi cenami nieruchomości oraz brakiem dostępnych gruntów. Często problemem jest także źle rozwiązana kwestia transportu i zły stan środowiska naturalnego.

Milgram [1970] sformułował hipotezę przeładowania urbanistycznego, w której stwierdził, że ludzie żyjący w wielkich miastach doświadczają nadmiernej stymulacji, przez wiele pojawiających się w nich czynników stresujących, związanych z tempem życia i dużym zagęszczeniem ludności. Sposobem radzenia sobie z tym stanem jest zamknięcie się w sobie i ograniczenie liczby docierających bodźców. Mieszkańcy broniąc się przed nadmiarem stymulacji, jakich dostarcza im miejsce życia wykazują tendencję do zamykania się w sobie i unikania kontaktów z innymi ludźmi. Dlatego też obserwowana jest u nich mniejsza skłonność do zachowań prospołecznych, np. pomagania osobom obcych. Steblay [1987] twierdzi, że niechęć do pomagania, obserwowana u ludzi żyjących w dużych miastach jest rezultatem nie wychowania, jakie otrzymują, ale cech miejskiego środowiska.

Jałowiecki [2007, s. 145] zwraca uwagę, że wraz z wielkością miasta zmieniają się jego funkcje. W metropoliach nie występuje produkcja towarów. Znajdujące się w centrach siedziby wielkich korporacji wydają tylko dyspozycje do ośrodków zlokalizowanych poza centrum. Wzrasta intensywność świadczenia usług (finansowych, prawniczych, doradczych) i wytwarzania informacji. Metropolie są także miejscem konsumpcji luksusowych towarów i usług bogatszej części społeczeństwa. W wyniku tych procesów następuje silna segmentacja rynku pracy, na którym znajdują się wysoko wykwalifikowani i dobrze opłacani specjaliści (tzw. klasa metropolitalna), ale i słabo opłacani pracownicy usług niskiej jakości, często narażeni na bezrobocie. Segregacja społeczeństwa w metropoliach powoduje, że niektóre dzielnice europejskich metropolii stają się obszarem wysokiego ryzyka i narażone są na wybuchy społeczne, przybierające postać rozruchów czy rabunków. Szczególnie niebezpiecznymi obszarami są zespoły mieszkaniowe usytuowane na peryferiach europejskich metropolii, którą zamieszkują ludzie ubodzy i imigranci. Przyczyną takiej sytuacji jest bieda i wykluczenie społeczne z systemu szkolnego i rynku pracy [Jałowiecki, Szczepański 2002, s. 259-260].

Jałowiecki [2010, s. 154] zastrzega, że trudno jest prognozować, jak będzie przebiegał rozwój miast w bardziej odległych okresach w przyszłości, ale nie wyklucza, że w pewnym momencie nastąpi załamanie się trendu rozwoju metropolii, z powodu zmian funkcji, nie sprzyjających zwiększaniu jej atrakcyjności. Może następować zachwianie równowagi między funkcjami egzogenicznymi a endogenicznymi zaspokajającymi potrzeby mieszkańców. Z tego względu będą oni przenosić się z centralnych części metropolii na coraz bardziej odległe tereny. Spowoduje to dalsze rozwarstwienie społeczeństwa. Na obrzeżach miast będą osiedlali się ludzie bogaci, pragnący większej wygody i przestrzeni, w centrach pozostaną mniej zamożni mieszkańcy oraz ludność napływowa z biedniejszych krajów.

Już dzisiaj obserwuje się zjawisko suburbanizacji, oznaczające migrację ludności z centrum miasta na peryferie. Dotyczy to osób odznaczających się dużymi dochodami, którzy chcąc poprawić swój komfort życia osiedlają się z dala od centrów, w miejscowościach podmiejskich.

Należy założyć, że z punktu widzenia tworzenia dobrobytu, lepsze warunki życia oferują miasta nie przekraczające pewnej „masy krytycznej”, powyżej której zaczynają się ujawniać charakterystyczne dla wielkich miast bardzo uciążliwe koszty i niedogodności. Średniej wielkości miasta mogą zaoferować wiele atutów. Przede wszystkim nie występują w nich negatywne koszty zewnętrzne, charakterystyczne dla wielkich miast, jak nadmierne zagęszczenie ludności, hałas, zanieczyszczenie, wysokie koszty nieruchomości i utrzymania. Wydaje się zatem, że bardziej optymalne do życia są miasta średniej wielkości. Takie, które zapewniają wszelkie dogodności miejskie, ale nie na tyle duże, żeby przeważały w nich koszty aglomeracji.

Jednak, aby otoczenie najbardziej rozwiniętych ośrodków mogło przejmować impulsy rozwojowe musi cechować się należytą dojrzałością rozwoju. Składają się na nią procesy realne, których wyrazem jest istnienie odpowiedniej bazy instytucjonalnej do kooperacji, jak i procesy regulacji, zależne głównie od postaw władz samorządów lokalnych. Otoczenie musi cechować odpowiedni poziom atrakcyjności, tak aby mogło zatrzymać na swoim terenie czynniki rozwoju, w tym kapitał ludzki. Dobrze wykształcona młodzież musi mieć perspektywę aktywności zawodowej i wykorzystania swojej wiedzy, aby miała motywację do osiedlania się poza dużymi miastami [Kudłacz 2010].

Motywację tę można zwiększyć stwarzając satysfakcjonujące warunki do życia, pracy i osobistego rozwoju. Podstawowym zatem kryterium jest obecność przedsiębiorstw oferujących dobrej jakości miejsca pracy, umożliwiające osiągnięcie wysokich zarobków. Ale poza tym, mniejsze miejscowości muszą dorównywać wielkim miastom jakością oferowanych społeczeństwu usług, m.in. związanych z edukacją, ochroną zdrowia i kulturą. Ekspozowanie walorów mniejszych miast musi iść w parze z kreowaniem nowych inwestycji, w tym też publicznych. Należy przy tym zdawać sobie sprawę z ograniczeń stojących na drodze takich przedsięwzięć, głównie związanych z wiążącymi się z nimi kosztami. Mimo to nie można zaniechać działań na rzecz oddolnego rozwoju subregionalnych i lokalnych jednostek terytorialnych.

Nie chodzi jednak o to, aby rekomendować odwrócenie trendu rozwoju metropolii, co zresztą nie byłoby raczej możliwe. Jednak działania polityki skierowane do metropolii nie powinny koncentrować się na stymulowaniu ich dalszego rozwoju, ale przede wszystkim na łagodzeniu niekorzystnych uwarunkowań życia w wielkim mieście.

Słusznie zauważa Prusek [2010], że endogeniczne potencjały najbardziej rozwiniętych miast są tak silne, a ich potencjały ludzkie i kapitałowe wystarczająco rozwinięte, aby mogły rozwijać się nawet bez pomocy ze strony państwa. Natomiast brak odpowiedniego wsparcia dla obszarów słabo rozwiniętych, z jednoczesnym wspomaganiami metropolii, spotęguje procesy polaryzacji.

UWAGI KOŃCOWE

W niniejszej pracy podjęto się realizacji założonego na wstępie celu, jakim było zidentyfikowanie uwarunkowań wpływających na proces rozwoju społeczno-gospodarczego regionów Polski Wschodniej, a także zaproponowanie kierunków ich dalszego rozwoju. W odniesieniu do celu głównego, w kolejnych częściach pracy realizowane były cele szczegółowe.

Rozwój społeczno-gospodarczy regionów jest procesem długotrwałym i zróżnicowanym w czasie i przestrzeni. Składa się na niego wiele aspektów: społeczny, ekonomiczny, technologiczny, ekologiczny i kulturowy. Proces ten nie przebiega równomiernie w przestrzeni. Mechanizmy rynkowe sprzyjają koncentracji czynników rozwoju i prowadzą do polaryzacji przestrzeni. Dlatego też w skali krajów i regionów widoczne są ukształtowane zróżnicowania pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Utrwalaniu się dysproporcji sprzyja postępujący proces globalizacji i wzrost konkurencji na rynku globalnym.

Osiąganie coraz wyższego poziomu rozwoju, przebiegające w gospodarce światowej, odbywa się w wyniku przyrostu wiedzy i umiejętności jej praktycznego zastosowania. Przechodzenie do kolejnych, coraz bardziej zaawansowanych stadiów, postępuje wraz z coraz to nowymi odkryciami w zakresie techniki i technologii, którym towarzyszą zmiany w strukturze gospodarki, organizacji rynku i systemu produkcyjnego, w strukturze społeczeństwa i stosunkach społecznych oraz w systemie społeczno-gospodarczym.

Tempo i kierunki rozwoju w poszczególnych regionach uzależnione są od różnorodnych uwarunkowań, zarówno endogenicznych, kształtujących wewnętrzny potencjał gospodarczy regionu, jak i egzogenicznych, wywodzących się z jego otoczenia zewnętrznego.

Współcześnie najważniejsze znaczenie przypisuje się jakości kapitału ludzkiego, zasobom wiedzy oraz innowacjom. Nie do przecenienia jest ponadto rola polityki prowadzonej w stosunku do regionów. W pracy opowiedziano się za bezwzględną koniecznością prowadzenia aktywnej polityki. Powinna ona aktywnie wspierać regiony o relatywnie niższym poziomie rozwoju.

Województwa Polski Wschodniej należą do jednostek słabo rozwiniętych, zarówno w odniesieniu do innych regionów w Polsce, jak i Unii Europejskiej, na tle których plasują się na końcowych pozycjach w klasyfikacji. Złożyły się na to procesy długiego trwania, które oddziaływały na tych terenach od początku powstania

Państwa Polskiego aż do chwili obecnej. Opóźnienia dotyczą rozwoju gospodarki, poziomu jej innowacyjności i zagospodarowania infrastrukturalnego, co przekłada się na niskie dochody i jakość życia mieszkańców.

Szanse dla regionów Polski Wschodniej upatruje się głównie w rozwoju ich potencjału endogenicznego. Kluczowe dziedziny gospodarcze województw kształtują się przez rozwój funkcjonujących w ich ramach przedsiębiorstw. Od wzrostu efektywności i konkurencyjności firm, zależy pośrednio rozwój i konkurencyjność całego regionu. Szanse zatem upatruje się w rozwoju funkcjonujących i dobrze prosperujących przedsiębiorstw, które osiągnęły już znaczne sukcesy na rynku oraz stymulowanie powstawania nowych, przez realizowanie odpowiedniej polityki regionalnej i zapewnianie sprzyjającego otoczenia biznesowego. Szansę stanowi także rozwój rolnictwa (zwłaszcza w regionie lubelskim i podlaskim), ze względu na znaczną rolę produkcji rolniczej w gospodarce tych regionów, a także rozwój turystyki, na bazie korzystnych uwarunkowań środowiskowo-krajobrazowych i występujących walorów turystycznych.

Właściwe wykorzystanie szans uzależnione jest od niwelowania barier hamujących postęp w rozwoju omawianych regionów. Należy do nich m.in.: niski poziom wykształcenia ludności, mały potencjał przedsiębiorstw i niski poziom ich innowacyjności, słabo zorganizowane rolnictwo z przewagą małych gospodarstw czy też braki w rozwoju infrastruktury ogólnej i turystycznej.

Uwarunkowania zewnętrzne, w tym kontakty z zagranicą obecnie nie mogą być postrzegane jako szansa, ale raczej jako wyzwanie. Ograniczenia w tym zakresie wynikają z niskiego poziomu obrotów handlowych, niewielkiej skali napływu inwestycji zagranicznych, mało zaawansowanej współpracy przygranicznej. Poważnym wyzwaniem jest także sprostanie konkurencji na rynku globalnym.

Dużą szansą dla regionów Polski Wschodniej jest członkostwo w Unii Europejskiej i wynikające z niego korzyści uczestnictwa w polityce spójności. Polityka spójności wywiera ogromny wpływ na politykę realizowaną w regionach, zarówno na poziomie jej programowania, jak i finansowania. Nie jest korzystne, że realizowana w regionach polityka rozwoju ogranicza się prawie wyłącznie do realizacji priorytetów polityki spójności, finansowanych z funduszy unijnych. Wiąże się to ze słabością ekonomiczną i finansową poszczególnych regionów i państwa, przejawiającą się w niedostatecznej ilości środków finansowych na własne działania i inwestycje, uznane za ważne i potrzebne w poszczególnych jednostkach terytorialnych. Ponadto, w celu zapewnienia większej skuteczności i efektywności polityki regionalnej powinno się konsekwentnie dążyć do większej decentralizacji, polegającej na przekazywaniu samorządom większych niż dotychczas kompetencji, a co za tym idzie także środków finansowych.

W pracy przedstawiono autorską koncepcję modelu rozwoju regionu, opracowaną na bazie dotychczasowego dorobku nauki w zakresie teorii rozwoju regionalnego oraz analizy empirycznej. W modelu tym przyjmuje się, że najważniejszym elementem w procesie stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionu jest człowiek (jego wiedza, umiejętności i motywacje) – jako inicjator, twórca i decydent

w procesie rozwoju, a jednocześnie beneficjent tego procesu. Od jego decyzji, zachowania i działań zależy to, w jakim tempie i w jakim kierunku postępować będzie rozwój społeczno-gospodarczy. Model wyjaśnia wpływ uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych – pierwotnych i modyfikowanych w wyniku przemian społeczno-gospodarczych dokonywanych przez człowieka (w ramach decyzji gospodarstw domowych i indywidualnych podmiotów sektora prywatnego, a także na różnych szczeblach sprawowania polityki – od poziomu lokalnego do globalnego), z uwzględnieniem czynników losowych wpływających na procesy rozwoju regionów.

Wobec postępujących procesów globalizacji i zwiększonej konkurencji na świecie, skuteczną obroną przed marginalizacją gospodarczą regionów Polski Wschodniej powinno być budowanie konkurencyjności na bazie ich endogenicznego potencjału rozwojowego, na podstawie funkcjonujących w nich podmiotów gospodarczych, z uwzględnieniem uwarunkowań zewnętrznych. Z tego względu, strategiczne kierunki rozwoju regionów Polski Wschodniej powinny obejmować rozwój kapitału ludzkiego, kierunki nastawione na rozwój wykształconych w nich potencjałów endogenicznych, kierunki uwzględniające wzmacnianie funkcji mających potencjalnie szansę na rozwój (tj. przekształcenia strukturalne na obszarach wiejskich, rozwój turystyki, wykorzystanie przygranicznego położenia) oraz uniwersalne kierunki rozwoju, które wynikają z wymogów gospodarki opartej na wiedzy i przemian uwarunkowań globalnych.

W stymulowaniu rozwoju regionów nie można opierać się wyłącznie na modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnym, zakładającym wzmacnianie najbardziej konkurencyjnych miast, z których następnie przez dyfuzję miałyby się rozprzestrzeniać impulsy rozwojowe na pozostałe obszary regionów. Powinno się równolegle oddolnie stymulować w regionie procesy rozwojowe, przez wzmacnianie mniejszych miast, które stanowią centra subregionalne i lokalne jednostek terytorialnych.

Realizacja podjętych w pracy celów umożliwiła weryfikację założonych na wstępie hipotez. Wykazano, że rozwój społeczno-gospodarczy dokonuje się przede wszystkim w wyniku postępu w rozwoju wiedzy i umiejętności jej praktycznego wykorzystania. Dowodzi tego historyczna analiza rozwoju procesu społeczno-gospodarczego przebiegającego w gospodarce światowej.

Przechodzenie do kolejnych, coraz bardziej zaawansowanych etapów jest możliwe dzięki działalności ludzkiej. Człowiek posiada możliwości pomnażania wiedzy dzięki swoim zdolnościom intelektualnym i organizacyjnym, a jednocześnie motywowany jest chęcią polepszania swoich warunków ekonomicznych i bytowych. Dlatego też najważniejszym obecnie czynnikiem rozwoju regionalnego jest szeroko rozumiany kapitał ludzki.

Wykazano, że regiony Polski Wschodniej, mimo że poddawane są oddziaływaniom przemian uwarunkowań globalnych w równym stopniu, jak wszystkie inne jednostki, odznaczają się własną specyfiką. Odmienność sytuacji omawianych województw wynika z uwarunkowań wynikających z ich położenia w przestrzeni europejskiej i światowej, z zaszłości historycznych, mających wpływ na obecny poziom

rozwoju społeczno-gospodarczego oraz z własnej specyfiki i niepowtarzalności, którą kształtują warunki geopolityczne, przyrodnicze, poziom rozwoju i struktura gospodarki, potencjał endogeniczny oraz mentalność ludności. Jednocześnie jednak region funkcjonuje w określonym otoczeniu krajowym i globalnym, które jest dla niego źródłem zarówno potencjalnych szans rozwojowych, jak i zagrożeń dla tego procesu. Zatem możliwości rozwoju regionów słabo rozwiniętych uzależnione są od ich wewnętrznego potencjału, a także od uwarunkowań zewnętrznych.

Ustalono, że dynamika i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego regionów uzależnione są od realizowanej w stosunku do nich polityki, na szczeblu regionalnym, krajowym, a także międzynarodowym. Zatem decydującą rolę w stymulowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego regionów odgrywają władze publiczne różnych szczebli.

Wobec obserwowanego postępu procesów globalizacji, wzrostu konkurencji w skali globalnej i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, w prowadzeniu polityki rozwoju regionów muszą być uwzględnione działania na rzecz sprostania pojawiającym się wyzwaniom. W nowych uwarunkowaniach gospodarowania można zatem wyróżnić pewne uniwersalne czynniki rozwoju, które powinny być stymulowane we wszystkich regionach, niezależnie od ich specyfiki i kondycji gospodarczej.

Ustalono, że regiony słabo rozwinięte, których przykładem są województwa Polski Wschodniej, w realizacji polityki na rzecz stymulowania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego i zwiększania konkurencyjności gospodarki, muszą uwzględniać pewne właściwe dla tych procesów zasady i mechanizmy, ale w każdym konkretnym przypadku droga prowadząca do sukcesu powinna być nieco zmodyfikowana, pod kątem specyficznych uwarunkowań danej jednostki terytorialnej. Regiony Polski Wschodniej powinny wypracować i stosować rozwiązania właściwe dla nich, w konkretnym czasie i warunkach z nim związanych. Powinny czerpać przy tym mądrość i inspirację z wcześniejszych doświadczeń, ale także z doświadczeń innych krajów i regionów, jednak nie starając się ich bezrefleksyjnie powielać. W tym sensie zatem różnorodność jednostek terytorialnych stanowi ich szansę na rozwój, a nie przeszkodę. Tak więc w poszukiwaniu kierunków rozwoju regionów słabo rozwiniętych nie można kopiować schematów realizowanych w regionach wyżej rozwiniętych, ale zaproponować im własną ścieżkę rozwoju, uwzględniającą odmienność warunków, w jakich funkcjonują.

Wszystkie powyższe ustalenia posłużyły ostatecznie do zweryfikowania prawdziwości głównej hipotezy niniejszej pracy. Regiony Polski Wschodniej nie są skazane na ciągłą marginalizację i słabość społeczno-gospodarczą. Można i należy oddziaływać na rzecz odwrócenia tej ugruntowanej, niekorzystnej dla nich sytuacji. Nie jest to procesem łatwym ani szybkim, ale też nie niemożliwym. Zatem należy przyjąć, że regiony słabo rozwinięte mają szansę na podniesienie poziomu rozwoju i konkurencyjności gospodarki, przez wypracowanie własnego modelu rozwoju, umożliwiającego im skrócenie dystansu cywilizacyjnego, jaki dzieli je od bardziej rozwiniętych jednostek.

BIBLIOGRAFIA

- Ache P., 2000, *Vision and Creativity – Challenge for City Regions*. Futures, nr 32.
- Acocella N., 2002, *Zasady polityki gospodarczej*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Amin A., 1999, *An Institutional Perspective on Regional Economic Development*. International Journal of Urban & Regional Research, t. 23(2).
- Armstrong H., Taylor J., 2000, *Regional Economics and Policy*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Aron J., 2000, *Growth and Institutions: A Review of the Evidence*. The World Bank Research Observer, nr 15(1), Washington D.C.
- Aronson E., 2005, *Człowiek istota społeczna*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Bajerowski T., Sanetra A., Suchta J., 2002, *Rozwój turystyki w województwie warmińsko-mazurskim jako element współpracy transgranicznej*, [w:] *Problemy rozwoju przygranicznych regionów wschodniej Polski*, C. Sadowska-Snarska (red.). Wyd. WSE, Białystok.
- Balcerowicz L., Rzońca A., 2010, *Systemy instytucjonalne a siły napędowe gospodarki*, [w:] *Zagadki wzrostu gospodarczego. Siły napędowe i kryzysy – analiza porównawcza*, L. Balcerowicz, A. Rzońca (red.). Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
- Bański J., Dobrowolski J., Flaga M., Janicki W., Wesołowska M., 2010, *Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części województwa lubelskiego*. Studia Obszarów Wiejskich, t. XXI, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Becker G., 1962, *Investment in Human Capital. A Theoretical Analysis*. Journal of Political Economy, nr 70.
- Bell D., 1974, *The Coming of Post-industrial Society*. Harper Colophon Books, New York.
- Benko G., 1993, *Geografia Technopolii*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Blakely E. J., 1989, *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*. Sage Publication, London-New Delhi.
- Blaug M., 2000, *Teoria ekonomii, ujęcie retrospektywne*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Błaszczuk D. J., Sawicz B., 2010, *Koncepcje konwergencji i dywergencji i ich inspiracje dla polityki regionalnej Unii Europejskiej*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju Polski Wschodniej*, D. J. Błaszczuk, M. Stefański (red.). Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin.
- Bocian A. F., 2011, *Polityka gospodarcza – kontekst globalny*, [w:] *Polityka gospodarcza wobec globalnego kryzysu ekonomicznego*, K. Pająk, J. J. Tomidajewicz (red.). Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Bojar E., 2001, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w obszarach słabo rozwiniętych*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Borowiec J., Wilk K., 2005, *Integracja europejska*. Wyd. AE, Wrocław.
- Borowiec M., 2008, *Rola szkolnictwa wyższego w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Rola przedsiębiorczości w gospodarce opartej na wiedzy*, Z. Ziolo, T. Rachwał (red.). Przedsiębiorczość – Edukacja, nr 4, Wyd. Nowa Era, Warszawa–Kraków.

- Borowiecki R. (red.), 2000, *Zarządzanie wiedzą a procesy restrukturyzacji rozwoju przedsiębiorstw*. Wyd. AE, Kraków.
- Borsa M., 2008, *Polityka przestrzenna w gospodarce regionalnej i lokalnej*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna*, Z. Strzelecki (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Boschma R. A., 2004, *Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective*. *Regional Studies*, nr 38.
- Bourdieu P., 1986, *The Forms of Capital*. Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education, Greenwood Press, New York.
- Brańka P., 2010, *Determinanty internacjonalizacji gospodarki województw Polski – analiza czynnikowa*, [w:] *Rozwój regionalny w Polsce w świetle wyzwań XXI w.*, T. Kudłacz (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXI, Warszawa.
- Bucka M., 2006, *Małe i średnie przedsiębiorstwa po roku akcesji do Unii Europejskiej*, [w:] *Gospodarcze i społeczne skutki akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Z. Mikołajewicz (red.). Wyd. Uniw. Opolski, Opole.
- Budner W., 2004, *Lokalizacja przedsiębiorstw, aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*. Wyd. AE, Poznań.
- Castells M., 2008, *Spółeczeństwo sieci*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Castells M., 2009, *Koniec tysiąclecia*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Chądzyński J., 2007, *Nowe koncepcje rozwoju – w kierunku rozwoju lokalnego*, [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki (red.). Wyd. CeDeWu, Warszawa.
- Churski P., 2008, *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*. Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
- Chwalba A., 2008, *Historia Powszechna. Wiek XIX*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Citkowski M., 2011, *Polityka klastrowa a rozwój klastrów w Polsce Wschodniej*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju regionu lubelskiego*, M. Stefański (red.). Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin.
- Coleman J., 1988, *Social Capital in the Creation of Human Capital*. *The American Journal of Sociology*, t. 94.
- Coughlin C. C., Segev E., 2000, *Location Determinants of New Foreign-owned Manufacturing Plants*. "Journal of Regional Science", nr 10.
- Czemieli-Grzybowska W., 2010, *Polska Wschodnia w kontekście spójności europejskiej*, [w:] *Finansowanie rozwoju regionalnego z funduszy strukturalnych 2007-2013. Polska Wschodnia, szanse i możliwości rozwoju*, W. Czemieli-Grzybowska (red.). Oficyna Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok.
- Czudec A., 2011, *Endogeniczne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich (przykład Podkarpacia)*, [w:] *Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXVIII, Warszawa.
- Dall'erba S., 2005, *Distribution of Regional Income and Regional Funds in Europe 1989-1999: an Exploratory Spatial Data Analysis*. "The Annals of Regional Science", nr 39.
- Decentralizacja finansów publicznych w kontekście decentralizacji procesów rozwojowych i rola samorządów w inwestowaniu w rozwój regionów*, Ekspertyza Instytutu Badań Strukturalnych w Warszawie, zrealizowana na zlecenie MRR, www.mrr.gov.pl.
- Dębski J., 2012, *Kształtowanie cywilizacji europejskiej*, t. II. *Europa nowożytna i współczesna*. Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, Białystok.

- Dokurno Z., 2010, *Koncepcje stabilizacji, programy i nowe paradygmaty rozwoju*, [w:] *Ekonomia rozwoju*, B. Fiedor, K. Kociszewski (red.). Wyd. UE, Wrocław.
- Dokurno Z., Fiedor B., 2010, *Teorie wzrostu gospodarczego*, [w:] *Ekonomia rozwoju...*, *op. cit.*
- Domański R., 1972, *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*. PWN, Warszawa.
- Domański R., 2002, *Gospodarka przestrzenna*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Domański R., 2008, *Modelowanie ewolucji przestrzennego zagospodarowania: zjawiska, koncepcje, modele*, [w:] *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, J. Parysek, T. Stryjakiewicz (red.). Bogucki Wyd. Naukowe, UAM, Poznań.
- Domański S. R., 1993, *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Drucker P. F., 1994, *Innovation and Entrepreneurship and Principles*. Heinemann, London.
- Drucker P. F., 2001, *The Next Society*. "The Economist", nr 1.
- Duda J., Orłowski R., 1999, *Gospodarka polska w dziejowym rozwoju Europy (do 1939 roku)*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Dunning J. H., 1992, *The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporation. Interactions and Policy Implications*. Transnational Corporations, nr 3.
- Dziwowski K., 1967, *Teoria regionu ekonomicznego*. Przegląd Geograficzny, z. 1.
- Easterly W., Ross L., 2001, *It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models*. The World Bank Economic Review, nr 15.
- Eberts R., McMillen D., 1999, *Agglomeration Economies and Urban Public Infrastructure*. Handbook of Regional and Urban Economics, nr 3.
- Ederveen S., de Groot H. L. F., Nathuis R., 2006, *Fertile Soil for Structural Funds? A panel data analysis of the conditional effectiveness of European Cohesion Policy*, *Kyklos*, t. 59, nr 1.
- Ekstowicz B., 2010, *Aspekty polityczne, społeczne i ekonomiczne procesu wdrażania europejskich funduszy strukturalnych w Polsce na tle casusu Irlandii, Grecji, Hiszpanii i Portugalii*. Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- Encyklopedia Powszechna*, 1973, PWN, Warszawa.
- Ezcurra R., Rapun M., 2006, *Regional Disparities and National Development Revisited*. European Urban and Regional Studies, nr 13.
- Fajerek A., 1966, *Region ekonomiczny i metody analizy regionalnej*. PWE, Warszawa.
- Fazlagić J., 2009, *Gospodarka oparta na wiedzy*. Edukacja i dialog. Czasopismo liderów edukacji.
- Florida R., 1995, *Toward the Learning Region*. *Futures*, t. 27, nr 5.
- Florida R., 2000, *The Learning Region*, [w:] *Regional Innovation, Knowledge and Global Change*, Z. J. Acs (red.). Printer, New York.
- Florida R., 2008, *Who's Your City. How to Creative Economy is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life*. Basic Books, New York.
- Florida R., 2010, *Narodziny klasy kreatywnej*. Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Fujita M., Thiess J. F., 2002, *Economics of Agglomeration. Cities, Industrial Location and Regional Growth*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fujita M., Krugman P., Venables A. J., 1999, *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade*. MIT Press, Cambridge–London.
- Fukuyama F., 1997, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Galbraith J. K., 1973, *Economics and the Public Purpose*. Mifflin, Boston.
- Galbraith J. K., 2004, *The Economist of Innocent Fraud*. Houghton Mifflin Company, Boston–New York.

- Garofoli G., 2002, *Local Development in Europe: Theoretical Models and International Comparisons*. European Urban and Regional Studies, nr 9.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2002, *Konwergencja regionalna w Unii Europejskiej*. Gospodarka Narodowa, nr 10, Warszawa.
- Gawlikowska-Hueckel K., Zielińska-Głębocka A., 2004, *Integracja europejska. Od jednolitego rynku do unii walutowej*. Wyd. C. H. Beck, Warszawa.
- Gawlikowska Hueckel K., 2008, *Potencjał rozwojowy polskich województw w latach 1995-2005*, [w:] *Lokalizacja przemysłu a konkurencyjność polskich regionów (w kontekście integracji europejskiej)*, A. Zielińska-Głębocka (red.). Wyd. Uniw. Gd, Gdańsk.
- Gilles S. P., 1998, *The Political Consequence of Unemployment*. Working Paper, 343. Department of Economics, Universitat Pompeu, Fabra.
- Goodfriend M., McDermott J., 1995, *Early Development*. "The American Economic Review", nr 1(85).
- Gorzela G., 1995, *Transformacja systemowa a restrukturyzacja regionalna*. EUROREG, Warszawa.
- Gorzela G., 2002, *Polskie regiony w procesie integracji europejskiej*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 2-3.
- Gorzela G., 2007, *Rozwój polskich regionów a polityka spójności Unii Europejskiej*, [w:] *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, G. Gorzela (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gorzela G., 2009, *Fakty i mity rozwoju regionalnego*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 2(36).
- Gorzela G., 2009a, *Spoleczno-ekonomiczne regionalne zróżnicowanie Polski*, [w:] *Zróżnicowania warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, K. Zagórski, G. Gorzela, B. Jałowicki. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowicki B., 1998, *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach w latach 1995-1997*, [w:] *Koniunktura i mobilizacja społeczna w gminach*, B. Jałowicki (red.). EUROREG, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowicki B., 2000, *Konkurencyjność regionów*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1.
- Gorzela G., Smętowski M., 2005, *Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Góralczyk B., 2001, *Globalizacja z ludzką twarzą?* „Nowe Życie Gospodarcze”, nr 16.
- Grodzicki J., 2003, *Rola kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarki globalnej*. Wyd. UGd, Gdańsk.
- Grondona M., 2003, *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, [w:] *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*. Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.
- Grosse T. G., 2001, *Wpływ procesów globalnych i integracji europejskiej na polski system polityki regionalnej*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1.
- Grosse T. G., 2002, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(8).
- Grosse T. G., 2009, *Cele i zasady polityki regionalnej państwa*. Ekspertyza dla MRR na temat Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, www.mrr.gov.pl.
- Grosse T. G., 2011, *Kryzys wspólnej waluty: konsekwencje i wyzwania dla Polski Wschodniej*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju...*, op. cit.
- Grzeszczak J., 1999, *Bieguny wzrostu a formy przestrzeni spolaryzowanej*. Wyd. Continuo, Wrocław.

- Hansen C., 2002, *A Literature Survey on Increasing Returns, Agglomeration Effects and Economic Growth*. The Treasury, Wellington.
- Hausner J., Kudłacz T., Szlachta J., 1998, *Identyfikacja nowych problemów rozwoju regionalnego Polski*. Biuletyn KPZK PAN, z. 185, Warszawa.
- Heffner K., 2008, *Strategie rozwoju regionalnego i lokalnego*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna...*, *op. cit.*
- Heffner K., 2010, *Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce*, [w:] *Jaka polityka spójności po 2013 r.*, M. Klamut, E. Szostak (red.). Wyd. UE, Wrocław.
- Heffner K., 2011, *Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. Rzeczywistość czy mit? Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej*, [w:] *Obszary wiejskie. Wielofunkcyjność, migracje, nowe wizje rozwoju*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXIII, Warszawa.
- Helms J. E., 1990, *Black and White Recital Identity Theory Research and Practice*. Greenwood Press, Westport, CT.
- Hobfoll S. E., 1989, *Conservation of Resources. A New Attempt at Conceptualizing Stress*. *American Psychologist*, nr 44.
- Holik G., 2011, *Zróżnicowania regionalne w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce na tle Unii Europejskiej*, [w:] *Konkurencyjność i innowacyjność polskiej gospodarki w Unii Europejskiej*, A. Prusek (red.). Wyd. Katedra Polityki Ekonomicznej i Programowania Rozwoju, UE, Kraków.
- Hryniewicz J., 2000, *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2(2).
- Hryniewicz J., 2007, *Historyczne przesłanki różnic regionalnych. Regiony ekonomiczne i ideologiczne*, [w:] *Polska regionalna i lokalna...*, *op. cit.*
- Hryniewicz J., 2008, *Regionalne zróżnicowania ziem polskich w perspektywie europejskiej*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju. Polska i Ukraina*, G. Gorzelak, A. Tucholska (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Hryniewicz J., 2010, *Polska i Europa w perspektywie przemian kulturowych i gospodarczych*, [w:] *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, A. Tucholska (red.). MRR, Warszawa.
- Hryniewicz J., Jałowiecki B., 1997, *System polityczny a rozwój gospodarczy*, EUROREG, Warszawa.
- Informacja dla Sejmowej Komisji Rodziny i Praw Kobiet dotycząca problemów niżej demograficznego w kontekście aktualnej sytuacji demograficznej Polski*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl, [czas dostępu maj, 2011].
- Inglehart R., 2000, *Globalization and Postmodern Values*. *The Washington Quarterly*, nr 23(1).
- Iwanek M., Wilkin J., 1998, *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*. Wyd. UW, Warszawa.
- Jakubczyk Z., 2010, *Wczesne teorie rozwoju*, [w:] *Ekonomia rozwoju...*, *op. cit.*
- Jakubczyk Z., 2010a, *Prekursorskie teorie rozwoju krajów zacofanych*, [w:] *Ekonomia rozwoju...*, *op. cit.*
- Jałowiecki B. (red.), 1996, *Oblicza polskich regionów*. EUROREG, Warszawa.
- Jałowiecki B., 2000, *Społeczna przestrzeń metropolii*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Jałowiecki B., 2007, *Metropolie jako bieguny rozwoju*, [w:] *Polska regionalna i lokalna...*, *op. cit.*
- Jałowiecki B., 2009, *Warunki życia w metropoliach i w ich otoczeniu*, [w:] *Zróżnicowania warunków życia...*, *op. cit.*

- Jałowiecki B., 2010, *Metropolie XXI w.*, [w:] *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, A. Tucholska (red.). MRR, Warszawa.
- Jałowiecki B., Szczepański M., 2002, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Januszek H. (red.), 2005, *Kapitał społeczny we wspólnotach*. Wyd. AE, Poznań.
- Jewtuchowicz A. (red.), 1997, *Środowisko przedsiębiorczości, innowacje a rozwój terytorialny*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Jewtuchowicz A., 2000, *Innowacje i organizacja transferu technologii jako element konkurencyjności regionu*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.). Wyd. AE, Wrocław.
- Jewtuchowicz A., 2001, *Rozwój, środowisko, sieci innowacyjne i lokalne systemy produkcyjne*, [w:] *Zewnętrzne determinanty rozwoju innowacyjnych firm*, K. B. Matusiak, E. Stawasz, A. Jewtuchowicz (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Jewtuchowicz A., 2005, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Jóźwik B., Sagan M. (red.), 2012, *Rozwój Polski Wschodniej. Ograniczenia i wyzwania*. Wyd. Difin, Warszawa.
- Kaczmarczyk P., 2006, *Współczesne migracje zagraniczne Polaków – skala, struktura oraz potencjalne skutki dla rynku pracy*. Wyd. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Kamm J. B., 1997, *An Integrative Approach to Managing Innovation*. Lexington, Toronto.
- Karaszewski W., 2004, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne. Polska na tle świata*. Wyd. Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa, Toruń.
- Keating M., 1998, *Is There a Regional Level of Government in Europe?* [w:] *Regions in Europe*, P. Le Gales, Ch. Lequense (red.). London–New York.
- Keeble D., Owens P. L., Thompson C., 1982, *Regional Accessibility and Economic Potential in the European Community*. Regional Studies, nr 16.
- Keller W., 2004, *International Technology Diffusion*. „Journal of Economic Literature”, t. 42.
- Kelly K., 2001, *Nowe reguły nowej gospodarki*. WIG-Press, Warszawa.
- Kitowski J. (red.), 1999, *Problematyka geopolityczna Europy Środkowej i Wschodniej*. IGiPZ PAN, Wydział Ekonomiczny, Filia UMCS w Rzeszowie, Rzeszów.
- Kitowski J. (red.), 2000, *Eastern Borders of European Integration Processes*. IGiPZ PAN, Wydział Ekonomiczny, Filia UMCS w Rzeszowie, Rzeszów.
- Kitowski J. (red.), 2002, *New Arrangements of Socio-Economic Links in Central and Eastern Europe*. IGiPZ PAN, Wydział Ekonomiczny, Filia UMCS w Rzeszowie, Rzeszów.
- Klamut M., 2006, *Przesłanki realizacji nowej polityki spójności Unii Europejskiej w latach 2007-2013*, [w:] *Spójność społeczna, gospodarcza i terytorialna w polityce Unii Europejskiej*, M. Klamut, E. Pancer-Cybulska (red.). Prace Naukowe, nr 1099, AE, Wrocław.
- Klamut M., 2008, *Konkurencyjność gospodarki regionalnej i lokalnej*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna..., op. cit.*
- Klamut M., 2009, *Wpływ polityki spójności Unii Europejskiej na identyfikację problemów rozwoju regionalnego w okresie 2007-2013*, [w:] *Problemy i efekty polityki spójności w polskich regionach*, A. Prusek (red.). Wyd. Wyższej Szkoły Gospodarki i Zarządzania, Kraków.
- Klamut M., 2010, *Postrzeganie rozwoju regionów przez politykę spójności Unii Europejskiej*, [w:] *Jaka polityka spójności po 2013 r...., op. cit.*

- Klamut M., 2010a, *Identyfikacja problemów rozwoju regionów w ujęciu polityki spójności Unii Europejskiej*. Opolskie Roczniki Ekonomiczne, t. 18, PTE, Oddział w Opolu, Opole.
- Klamut M., 2011, *Uwarunkowania realizacji polityki spójności w krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Konkurencyjność i spójność w polityce rozwoju Unii Europejskiej*, M. Klamut (red.). Wyd. UE, Wrocław.
- Klamut M., Gogolewska J., 1994, *Stymulowanie rozwoju południowych Włoch jako przykład interwencji państwa w odniesieniu do regionów opóźnionych*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, t. LVI, z. 1.
- Klamut M., Passella E., 1999, *Podnoszenie poziomu konkurencyjności regionów*, [w:] *Konkurencyjność regionów*, M. Klamut (red.). Wyd. AE, Wrocław.
- Klasik A., 1997, *Rola metropolii w rozwoju regionalnym*, [w:] *Opolskie Roczniki Ekonomiczne*, t. XV, Z. Mikołajewicz (red.). Wyd. Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole.
- Klasik A., 2002, *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*. Wyd. AE, Katowice.
- Klasik A., 2011, *Kreatywne przemysły w kreatywnej aglomeracji*, [w:] *Kreatywne przemysły – kreatywne aglomeracje*, A. Klasik (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 246, Warszawa.
- Klasik A., Kuźnik F., 2001, *Konkurencyjny rozwój regionów w Europie*, [w:] *Konkurencyjność miast i regionów*, Z. Szymła (red.). Wyd. AE, Kraków.
- Klassen L., 1965, *Area. Economic and Social Development*. Paris.
- Kleer J., 1998, *Globalizacja gospodarki a integracja regionalna*, [w:] *Globalizacja gospodarki światowej a integracja regionalna*. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Kleer J., 2010, *Kilka uwag o nierównowadze globalnej*, [w:] *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesnej gospodarki światowej*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Lisowi, Wyd. UE, Kraków.
- Kociszewski K., 2010, *Teorie rozwoju zorientowane na kraje rozwinięte*, [w:] *Ekonomia rozwoju... , op. cit.*
- Kociszewski K., 2010a, *Uniwersalne teorie rozwoju gospodarczego*, [w:] *Ekonomia rozwoju... , op. cit.*
- Kociszewski K., 2010b, *Syntetyczne ujęcie współczesnych teorii wyjaśniających przyczyny zacofania krajów najsłabiej rozwiniętych*, [w:] *Ekonomia rozwoju... , op. cit.*
- Kołodko G., 2010, *Świat na wyciągnięcie myśli*. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Kołodziejcki J., 1997, *Paradygmat równoważenia rozwoju regionalnego i lokalnego w uwarunkowaniach transformacji ustrojowej Polski*. Opolskie Roczniki Ekonomiczne, t. XV, Wyd. Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole.
- Komornicki T., Szejgiec B., 2011, *Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej*. MRR, Warszawa.
- Końcowy raport z postępu wdrażania Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006*, lipiec 2010, MRR, Warszawa.
- Kopycińska D., 2010, *Konkurencyjność kapitału ludzkiego w Polsce na tle krajów UE-12*, [w:] *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań... , op. cit.*
- Korenik S., 2003, *Dysproporcje w rozwoju regionów Polski – wybrane aspekty*. Wyd. AE, Wrocław.
- Korenik S., 2009, *Potencjał rozwojowy regionów Polski w 2006 r. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Problemy i efekty polityki spójności w polskich regionach*, A. Prusek (red.). Wyd. Wyższej Szkoły Gospodarki i Zarządzania, Kraków.

- Korenik S. (red.), 2010, *Współczesne koncepcje przestrzennego rozwoju gospodarki i społeczeństwa*. Wyd. UE, Wrocław.
- Korenik S., 2010a, *Wybrane dylematy współczesnej polityki regionalnej w realiach europejskich*, [w:] *Rozwój regionalny w Polsce...*, *op. cit.*
- Korenik S., 2011, *Region ekonomiczny w nowych realiach społeczno-gospodarczych*. Wyd. CedeWu Sp. z o.o., Warszawa.
- Korenik S., Słodczyk J. (red.), 2005, *Podstawy gospodarki przestrzennej – wybrane aspekty*. Wyd. AE, Wrocław.
- Korenik S., Zakrzewska-Półtorak A., 2011, *Teorie rozwoju regionalnego – ujęcie dynamiczne*. Wyd. UE, Wrocław.
- Kosiedowski A., 2001, *Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego*, [w:] *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, W. Kosiedowski (red.). Wyd. „Dom Organizatora”, Toruń.
- Kosiedowski W., 2008, *Regiony Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji*. Wyd. Naukowe UMK, Toruń.
- Kosiedowski W., 2008a, *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna...*, *op. cit.*
- Kotyński J., 2005, *Globalizacja i integracja europejska: szanse i zagrożenia dla polskiej gospodarki*. PWE, Warszawa.
- Kotyński J., 2010, *Zewnętrzne uwarunkowania a perspektywy rozwoju krajów Unii Europejskiej i Polski*, [w:] *Innowacyjna Polska w Europie 2020. Szanse i zagrożenia trwałego rozwoju*, U. Płowiec (red.). PWE, Warszawa.
- Kowalski A., Szlachta J., 2007, *Wnioski dla Polski wynikające z doświadczeń polityki strukturalnej UE, Irlandii i Wielkiej Brytanii*, [w:] *Polityka ekonomiczna. Współczesne wyzwania*, M. Klamut (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kozak M., Pyszkowski A., Szewczyk R. (red.), 2000, *Słownik rozwoju regionalnego*. Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Krok K., Smętkowski M., 2006, *Polsko-ukraińska współpraca transgraniczna*, [w:] *Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie*, G. Gorzelak, K. Krok (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Krok K., Smętkowski M., 2006a, *Polsko-białoruska współpraca transgraniczna – przypadek granicy zamkniętej*, [w:] *Nowe granice Unii Europejskiej...*, *op. cit.*
- Kruglanski A. W., Dechesne M., Orehek E., Pierro A., 2009, *Three Decades of Lay Epistemic: The Why, How and Who of Knowledge Formation*. “European Review of Social Psychology”, nr 4.
- Krugman P., 1979, *A Model of Innovation, Technology Transfer and the World Distribution of Income*. *Journal of Political Economy*, t. 87, nr 2.
- Krugman, P., Venables, A., 1995, *Globalization and the Inequality of Nations*. “Quarterly Journal of Economics”, nr 110.
- Krzysztofek K., Szczepański M. S., 2002, *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*. Wyd. Uniw. Śląski, Katowice.
- Kuciński K., 1990, *Podstawy teorii regionu ekonomicznego*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kuciński K., 2011, *Globalizacja a lokalizacja działalności gospodarczej*, [w:] *Glokalizacja*, K. Kuciński (red.). Difin, Warszawa.

- Kudełko J., 2005, *Rozwój regionalny a konkurencyjność regionów*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju i konkurencyjności regionów*, Z. Ziolo (red.). Wyd. Instytut Gospodarki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów.
- Kudełko J., 2008, *Rozmieszczenie i struktura funkcjonalna wiodących pod względem potencjału społeczno-gospodarczego miast Polski Południowo-Wschodniej*, [w:] *Tworzenie i realizacja polityki społeczno-ekonomicznej. Aspekty teoretyczne i praktyczne*, t. II, E. Kryńska (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Kudełko J., 2009, *Dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego pomiędzy województwami Polski Wschodniej a innymi regionami kraju*, [w:] *Polityka gospodarcza w Polsce i Unii Europejskiej na początku XXI w.*, A. Barteczek, A. Lorek, A. Rączaszek (red.). Wyd. AE, Katowice.
- Kudełko J., 2009a, *Szanse rozwoju regionów Polski Wschodniej w świetle polityki spójności*, [w:] *Problemy i efekty polityki spójności...*, *op. cit.*
- Kudełko J., 2010, *Procesy koncentracji potencjału społeczno-gospodarczego w krajowych centrach regionalnych w Polsce w świetle koncepcji rozwoju metropolii*, [w:] *Wyzwania regionalnego i przestrzennego rozwoju Polski na początku XXI wieku*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zygmuntowi Szymli. Wyd. UE, Kraków.
- Kudełko J., 2010a, *Perspektywy rozwoju regionów Polski Wschodniej w świetle realizowanej polityki rozwoju regionalnego*, [w:] *Rozwój regionalny w Polsce...*, *op. cit.*
- Kudełko J., 2010b, *Rola europejskiej polityki spójności w krajowej i regionalnej polityce rozwoju*, [w:] *Jaka polityka spójności po 2013 r.*, *op. cit.*
- Kudełko J., 2011, *Wyzwania rozwoju społeczno-gospodarczego polskich regionów w świetle zmieniających się uwarunkowań globalnych i europejskich*, [w:] *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, A. Harańczyk (red.). Studia KPZK PAN, t. CXL, Warszawa.
- Kudełko J., 2011a, *Geneza, cele i zakres polityki spójności Unii Europejskiej*, [w:] *Europejska polityka spójności oraz jej efekty w Polsce*, J. Kudełko, A. Prusek, K. Zieliński. Wyd. UE, Kraków.
- Kudełko J., 2011b, *Polityka spójności wobec wyzwań Unii Ekonomicznej i Monetarnej*, [w:] *Kontrowersje wokół akcesji Polski do Unii Gospodarczej i Walutowej*, S. Lis (red.). Wyd. UE, Kraków.
- Kudełko J., 2011c, *Programowana europejska polityka spójności na lata 2007-2013*, [w:] *Europejska polityka spójności...*, *op. cit.*
- Kudełko J., 2011d, *Główne sektory gospodarcze i największe przedsiębiorstwa regionów Polski Wschodniej a kryzys gospodarczy*, [w:] *Wyzwania polityki ekonomicznej...*, *op. cit.*
- Kudełko J., 2011e, *Konkurencyjność i innowacyjność polskich regionów na tle Unii Europejskiej*, [w:] *Konkurencyjność i innowacyjność polskiej gospodarki...*, *op. cit.*
- Kudełko J., Klimczak P., 2011, *Finansowanie strategii rozwoju województwa podkarpackiego*. Zeszyty Naukowe, nr 863, UE, Kraków.
- Kudłacz T., 1999, *Programowanie rozwoju regionalnego*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kudłacz T., 2002, *Wspieranie rozwoju regionalnego w Polsce. Szanse i zagrożenia rysującego się modelu polityki regionalnej*, [w:] *Transformacja systemowa w Polsce. Oceny i perspektywy*, Z. Szymli (red.). Wyd. AE, Kraków.
- Kudłacz T., 2010, *Polityka rozwoju regionalnego Polski drugiej dekady XXI w. Spostrzeżenia i oceny dotyczące rozwiązań przyjętych w KSRR*, [w:] *Rozwój regionalny w Polsce...*, *op. cit.*

- Kukliński A. (red.), 1995, *Nauka – technologia – gospodarka*. KBN, Warszawa.
- Kukliński A., 1998, *Przyszłość Europy – cztery dylematy i pięć scenariuszy*, [w:] *Globalizacja gospodarki światowej a integracja regionalna*. Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” PAN. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Kukliński A. (red.), 2001, *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwania dla Polski XXI wieku*. KBN, Warszawa.
- Kukliński A., 2009, *Organizacja przestrzenna gospodarki*, [w:] *Geografia ekonomiczna*, A. Kukliński (red.). Oficyna Wolters Kluwer, Kraków.
- Kundera J., 2003, *Jednolity rynek europejski*. Oficyna Wydawnicza, Kraków.
- Kurek A., 2009, *Rolnictwo ekologiczne czy inżynieria genetyczna*, [w:] *Ekolubelszczyzna XXI wieku. Podnoszenie świadomości o żywności ekologicznej mieszkańców regionu*, E. Bojar, K. Pylak. Wyd. „Dom Organizatora”, Toruń.
- Lamentowicz W., 2007, *Europa wobec globalizacji*, [w:] *Europa w perspektywie roku 2050*. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa.
- Landau Z., Tomaszewski J., 1971, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918-1939*. Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Lewis W. A., 1978, *The Evolution of the International Economic Order*. Princeton, New York.
- Liberska B., 2002, *Globalizacja a korporacje transnarodowe*, [w:] *Globalizacja. Mechanizmy i wyzwania*, B. Liberska (red.). PWE, Warszawa.
- Lonner W. J., 1994, *Culture Diversity*, [w:] *Human Diversity. Perspectives on People in Context*, E. Trickett, R. Watts, D. Birman (red.). Jossey-Bass, New York.
- Lösch A., 1961, *Gospodarka przestrzenna. Teoria lokalizacji*. PWE, Warszawa.
- Lucas R., 1988, *On the Mechanics of Economic Development*. “Journal of Monetary Economics”.
- Lundvall B. A., Johnson B., 1994, *The Learning Economy*. “Journal of Industry Studies”, nr 1(2).
- Ładysz J., 2008, *Polityka strukturalna Polski i Unii Europejskiej*. PWE, Warszawa.
- Łukasiewicz G., 2009, *Kapitał ludzki organizacji. Pomiar i sprawozdawczość*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Maillat D., 2002, *Globalizacja, terytorialne systemy produkcji i środowiska innowacyjne*. „Rector’s Lectures” nr 52, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Makiela Z., 2009, *Polska potencjalnych metropolii – Polska Wschodnia*, [w:] *Potencjalne metropolie... , op. cit.*
- Małecki P., 2007, *Teoretyczne aspekty wzrostu gospodarczego i rozwoju*, [w:] *Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym*, S. Miklaszewski (red.). Wyd. Difin, Warszawa.
- Małecki P., Stanek P., 2009, *Gospodarka światowa wobec kryzysu globalnego*, [w:] *Gospodarka światowa w warunkach globalizacji i regionalizacji rynków*, S. Miklaszewski, E. Kolendowski (red.). Wyd. Difin, Warszawa.
- Markowska M., 2007, *Zróżnicowanie europejskiej przestrzeni regionalnej w świetle koncepcji gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Gospodarka lokalna i regionalna, op. cit.*
- Markowska M., 2010, *Innowacyjność europejskiej przestrzeni regionalnej*, [w:] *Innowacyjność europejskiej przestrzeni regionalnej a dynamika rozwoju gospodarczego*, D. Strahl (red.). Wyd. UE, Wrocław.
- Markowska M., Strahl D., 2010, *Klasyfikacja regionów UE ze względu na dynamikę rozwoju gospodarczego*, [w:] *Jaka polityka spójności po 2013 r.... , op. cit.*

- Markowski T., 1996, *Wspieranie wzrostu konkurencyjności w polityce rozwoju regionalnego*, [w:] *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*. Friedrich Ebert-Stiftung, Warszawa.
- Markowski T., 1996a, *Od konkurencyjności zasobów do konkurencyjności regionów*, [w:] *Regionalne i lokalne uwarunkowania i czynniki restrukturyzacji gospodarki Polski. Wzrost konkurencyjności regionów*. Friedrich Ebert-Stiftung, Łódź.
- Markowski T., 1999, *Zarządzanie rozwojem miast*. PWN, Warszawa.
- Markowski T., 2000, *Stymulowanie i regulowanie konkurencyjności regionów w świetle procesów globalizacji gospodarczej*. Samorząd Terytorialny, nr 3.
- Markowski T., 2008, *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna...*, *op. cit.*
- Markowski T., Marszał T., 1998, *Konkurencyjność regionów jako element polityki przestrzennej*, [w:] *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, T. Marszał, M. Opałło (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 180, Warszawa.
- Markowski T., Marszał T., 2006, *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. problemy i pojęcia podstawowe*. KPZK PAN, Warszawa.
- Maslow A., 1986, *W kierunku psychologii istnienia*. Wyd. PAX, Warszawa.
- Maslow A., 2009, *Motywacja i osobowość*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- McCann Ph., Acs Z. J., 2011, *Globalization: Countries, Cities and Multinationals*. Regional Studies, t. 45.1.
- McCleary R. M., Barro R. J., 2006, *Religion and Economy*. „Journal of Economic Perspectives”, t. 20, nr 2.
- Miklaszewski S., 2007, *Sytuacja gospodarczo-społeczna w krajach Trzeciego Świata*, [w:] *Kraje rozwijające się w światowym systemie gospodarczym*, S. Miklaszewski (red.). Wyd. Difin, Warszawa.
- Mikołajewicz Z., 1999, *Czynniki konkurencyjności rozwoju regionów*, [w:] *Konkurencyjność miast i regionów Polski Południowo-Zachodniej*, R. Broszkiewicz (red.). Wyd. AE, Wrocław.
- Mikołajewicz Z., 2001, *Przemiany w przemyśle Śląska Opolskiego w okresie 1990-1999*, [w:] *Opolskie Roczniki Ekonomiczne*, t. XVI, Z. Mikołajewicz (red.). Wyd. Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole.
- Mikołajewicz Z., 2003, *Uwstecznienie struktury przedmiotowej polskiego przemysłu i jego skutki dla procesów integracji z Unią Europejską*, [w:] *Polityka gospodarcza w procesie akcesji...*, *op. cit.*
- Mikołajewicz Z., 2007, *Innowacje w przemyśle warunkiem rozwoju gospodarki opartej na wiedzy*, [w:] *Polityka ekonomiczna. Współczesne wyzwania*, M. Klamut (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Mikołajewicz Z., 2010, *Procesy industrializacji w województwie opolskim*. Opolskie Roczniki Ekonomiczne, t. 18, Opole.
- Mikołajewicz Z., 2010a, *Innowacyjność przemysłu w Polsce w warunkach akcesji do Unii Europejskiej*, [w:] *Nauki ekonomiczne...*, *op. cit.*
- Mikołajewicz Z., 2011, *Kryzys finansowy i gospodarczy jako impuls do modelowych zmian w systemie gospodarki rynkowej i nowych kierunków jej rozwoju*, [w:] *Wyzwania polityki ekonomicznej...*, *op. cit.*
- Milgram S., 1970, *The Experience of Living in Cities*. “Science”, nr 167.

- Mincer J., 1958, *Investment in Human Capital and Personal Income Distribution*. "Journal of Political Economy", nr 66.
- Miszczuk A., 2010, *Peryferyjność regionów*, [w:] *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, A. Tucholska (red.). MRR, Warszawa.
- Miszczuk A., 2010a, *Dlaczego Polska Wschodnia jest peryferyjna?*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju Polski Wschodniej*, D. J. Błaszczuk, M. Stefański (red.). Wyd. Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, Lublin.
- Miszewski B., 1974, *Postęp społeczny a infrastruktura społeczna*, [w:] *Studia nad infrastrukturą społeczną „sensu stricto”*. IG PAN, Warszawa.
- Młodak A., 2006, *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*. Centrum Doradztwa i Informacji, Difin sp. z o.o., Warszawa.
- Mohl P., Hagen T., 2010, *Do EU Structural Funds Promote Regional Growth? New Evidence from Various Panel Data Approaches*. *Regional Science and Urban Economics*, nr 40.
- Molendowski E., 2007, *Dylematy rozwoju gospodarczego krajów postsocjalistycznych*, [w:] *Kraje rozwijające się...*, *op. cit.*
- Morgan K., 1997, *The Learning Regions: Institutions, Innovation and Regional Renewal*. „Regional Studies: The Journal of the Regional Studies Association”, t. 31, nr 5.
- Mrozewicz L., 1999, *Historia powszechna. Starożytność*. Wyd. Poznańskie, Poznań.
- Mync A., Szul R., (red.), 1999, *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*. Wyd. EUROREG, Warszawa.
- Myrdal G., 1957, *Economic Theory and Under-development Regions*. Jarrold and Sons Ltd, Norwich.
- Myrdal G., 1970, *Przeciw nędzy w świecie*. PIW, Warszawa.
- Niedoszweska A., 2011, *Ekspertyza dotycząca programowania strategicznego oraz koncentracji tematycznej w ramach polityki spójności 2014-2020*. Warszawa, www.mrr.gov.pl.
- Niedziółka M., 2011, *Wpływ globalizacji na rozwój regionalny i lokalny*, [w:] *Glokalizacja...*, *op. cit.*
- North D., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Oxford University Press, Oxford.
- Nowakowska A., 2008, *Regionalny system innowacji*, [w:] *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, K. B. Matusiak (red.). Wyd. Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Nowakowska A., 2010, *Regionalna polityka innowacyjna – bilans dziesięcioletnich doświadczeń*, [w:] *Jaka polityka spójności po 2013 r. ...*, *op. cit.*
- Nowakowska A., 2011, *Region innowacyjny – procesy innowacji i polityka innowacyjna w rozwoju regionu*, [w:] *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki – innowacje – korporacje transnarodowe*, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, M. E. Sokołowicz. Difin, Warszawa.
- Nowe perspektywy: gaz łupkowy i gaz ziemny*, Państwowy Instytut Geologiczny, www.pgi.gov.pl.
- Olechnicka A., 2000, *Rozwój regionalny w warunkach gospodarki informacyjnej*. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4.
- Olechnicka A., 2004, *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Olechnicka A., Smętowski M., 2007, *Wpływ technologii teleinformacyjnych na rozwój regionu peryferyjnego (na przykładzie województwa podlaskiego)*. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4(30).

- Pacione M., 2005, *Urban Geography. A Global Perspective*. Routledge, London-New York.
- Pajestka J., 1981, *Czynniki i współzależności rozwoju społeczno-gospodarczego. Determinanty postępu*. PWE, Warszawa.
- Panek T., 2009, *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*. SGH, Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Pawlik A., 2011, *Potencjał innowacyjny podstawą rozwoju regionalnego*, [w:] *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, A. Harańczyk (red.). Studia KPZK PAN, t. CXL, część I, Warszawa.
- Pascale R., Athos A. G., 1981, *The Art of Japanese Management*. Simon & Schuster, New York.
- Perroux F., 1950, *Economic Space, Theory and Applications*. "Quarterly Journal of Economics".
- Phelps N. A., 2004, *Clusters, Dispersion and the Spaces in between: for an Economic Geography of the Banal*. Urban Studies, nr 41.
- Philippe J., Saez G., 2002, *Political Frontiers Regimes: towards Cross-Border Governance?*, [w:] *Globalization, Regionalization and Cross Order Regions*, M. Perkmann, N. L. Sum (red.). Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Piecuch T., 2009, *Globalizacja a mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa*, [w:] *Modele rozwoju gospodarczego dla Polski w dobie integracji europejskiej i globalizacji*, M. Noga, M. Stawicka (red.). Wyd. CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa.
- Pietrzyk I., 1992, *Sterowanie rozwojem regionalnym we Francji*. Studia KPZK PAN, t. XCIX, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrzyk I. (red.), 1998, *Polityka regionalna Unii Europejskiej w praktyce krajów członkowskich*. Wyd. AE, Kraków.
- Pietrzyk I., 2000, *Konkurencyjność regionu w ujęciu Komisji Europejskiej*, [w:] *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, M. Klamut, L. Cybulski (red.). Wyd. AE, Wrocław.
- Pietrzyk I., 2001, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Pietrzyk I., 2003, *Polityka regionalna w Polsce. Próba oceny krytycznej*, [w:] *Polityka gospodarcza w procesie akcesji Polski...*, *op. cit.*
- Pietrzyk I., 2009, *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, [w:] *Gospodarka światowa w warunkach globalizacji i regionalizacji rynków*, S. Miklaszewski, E. Molenowski (red.). Difin, Warszawa.
- Pięta-Kanurska M., 2010, *Polityka spójności Unii Europejskiej – wyzwania dla miast*, [w:] *Rozwój regionalny w Polsce...*, *op. cit.*
- Plawgo B. (red.), 2005, *Czynniki rozwoju regionalnego Polski Północno-Wschodniej*, t. 1 i 2. Wyd. Wyższej Szkoły Administracji Publicznej, Białystok.
- Podstawy Wsparcia Wspólnoty 2004-2006*, grudzień 2003, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa, www.funduszeuropejskie.gov.pl.
- Pomykało W. (red.), 1995, *Encyklopedia Biznesu*, t. 2. Fundacja Innowacja, Warszawa.
- Poelhekke S., van der Ploeg F., 2009, *Foreign Direct Investment and Urban Concentrations: Unbundling Spatial Lags*. Journal of Regional Science, t. 49, nr 4.
- Polityka spójności 2014-2020. Inwestycje w rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia*, <http://ec.europa.eu/info/region>.
- Porter M. E., 1998, *Clusters and the New Economic Competition*. Harvard Business Review.
- Porter M. E., 2001, *Porter o konkurencji*. PWE, Warszawa.

- Potoczek A., 2000, *Współczesne problemy rozwoju lokalnego i regionalnego*. Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek.
- Poznański K., 1979, *Innowacje w gospodarce kapitalistycznej*. PWN, Warszawa.
- Prusek A., 1995, *Strategia rozwoju regionów w warunkach gospodarki rynkowej*. Wyd. Secesja, Kraków.
- Prusek A., 1999, *Programowanie rozwoju społeczno gospodarczego regionów – problemy i doświadczenia*, [w:] *Problemy polityki gospodarczej i gospodarki regionalnej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską*. Wyd. Uniw. Szczeciński, Szczecin.
- Prusek A., 2001, *Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego*, [w:] *Strategia rozwoju regionu podkarpackiego oraz wiodących sektorów jego gospodarki*, A. Prusek (red.). Studia Mieleckie, nr 1, Wyższa Szkoła Zarządzania i Gospodarki, Mielec.
- Prusek A., 2006, *Metodologia analizy społeczno-ekonomicznych kosztów i korzyści integracji europejskiej*, [w:] *Gospodarcze i społeczne skutki akcesji Polski...*, op. cit.
- Prusek A., 2007, *Kompleksowa ocena wpływu akcesji Polski do Unii Europejskiej na jej rozwój społeczno-ekonomiczny i regionalny*, [w:] *Problemy gospodarki regionalnej i polityki ekonomicznej*. Wyd. UE, Kraków.
- Prusek A., 2009, *Endogeniczny rozwój regionów opóźnionych w rozwoju w warunkach europejskiej polityki spójności i strategii lizbońskiej*, [w:] *Problemy i efekty polityki spójności...*, op. cit.
- Prusek A., 2009a, *Polityka spójności a efektywność społeczno-ekonomiczna*, [w:] *Polityka gospodarcza w Polsce i Unii Europejskiej na początku XXI w.*, A. Barteczek, A. Lorek, A. Rączaszek (red.). Wyd. AE, Katowice.
- Prusek A., 2010, *Determinanty rozwoju krajów i regionów rozwijających się – wnioski dla Polski*, [w:] *Nauki ekonomiczne...*, op. cit.
- Prusek A., 2011, *Wyzwania modelowe gospodarki światowej i polskiej polityki ekonomicznej wynikające ze światowego kryzysu finansowego i ekonomicznego*, [w:] *Wyzwania polityki ekonomicznej...*, op. cit.
- Prusek A., 2011a, *Innowacyjność jako główny instrument strategicznego programowania rozwoju w Unii Europejskiej*, [w:] *Konkurencyjność i innowacyjność...*, op. cit.
- Prusek A., 2011b, *Teoretyczne problemy efektywności polityki spójności oraz jej wpływu na endogeniczny rozwój regionów rozwijających się*, [w:] *Europejska polityka spójności oraz jej efekty w Polsce*, J. Kudelko, A. Prusek, K. Zieliński. Wyd. UE, Kraków.
- Przegląd regionalny, nr 1, Bilans otwarcia programów operacyjnych realizowanych w latach 2007-2013*, MRR, Warszawa, marzec, 2008.
- Przygodzki Z., 2007, *Zewnętrzne uwarunkowania konkurencyjności regionów*, [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki. Wyd. CeDeWu, Warszawa.
- Przygodzki Z., 2007a, *Teoretyczne podstawy rozwoju regionalnego i lokalnego*, [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji...*, op. cit.
- Przygodzki Z., 2011, *Region wiedzy – wiedza i kapitał ludzki a rozwój regionu*, [w:] *Region w gospodarce...*, op. cit.
- Punkiel W., 1974, *Definicja i klasyfikacja infrastruktury społecznej*, [w:] *Studia nad infrastrukturą społeczną „sensu stricte”*. IG PAN, Warszawa.
- Putnam R. D., 1993, *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.

- Putnam R. D., 1997, *Democracy in America at Century's End*. Cambridge University Press, New York.
- Putnam R. D., 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Pyszkowski A., 2000, *Polityka regionalna – balast czy czynnik rozwoju?* Studia Regionalne i Lokalne, nr 1.
- Ramajo, J., Márquez, M., Hewings, G., Salinas, M., 2008, *Spatial Heterogeneity and Inter-regional Spillovers in the European Union: Do Cohesion Policies Encourage Convergence across Regions?* "European Economic Review", nr 52.
- Rączaszek A., 2009, *Podział administracyjny kraju a zróżnicowanie rozwoju*, [w:] *Polityka gospodarcza w Polsce i Unii Europejskiej...*, op. cit.
- Rączaszek A., 2010, *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów i jednostek samorządu terytorialnego w Polsce*, [w:] *Jaka polityka spójności...*, op. cit.
- Regulski A., Zawistowski J., Żurawski A., 2012, *Kontrakty terytorialne jako instrument polityki rozwoju. Optymalizacja kontraktów terytorialnych w kontekście wdrażania Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020*. Ekspertyza na zlecenie MRR, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa.
- Romer P., 1994, *The Origins of Endogenous Growth*. Journal of Economic Perspectives, t. 8, nr 1.
- Rosenstein-Rodan P. N., 1959, *Uwagi o teorii "wielkiego pchnięcia"*. Ekonomista, nr 2.
- Rostow W. W., 1960, *The Stages of Economic Growth. A Noncommunist Manifesto*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rudnicki R., 2011, *Rolnicy z regionów Polski Wschodniej jako beneficjenci wspólnej polityki rolnej w latach 2004-2006 (Wielkość i struktura pozyskanych środków na tle kraju)*, [w:] *Obszary wiejskie...*, op. cit.
- Rychlewska P., 2009, *Kim są urzędnicy polskich gmin wybieranych na kolejną kadencję? Cechy osobowe i sposób zarządzania gminą*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 2(36).
- Rymarczyk J., 1996, *Internacjonalizacja przedsiębiorstwa*. PWE, Warszawa.
- Sadowska-Snarska C. (red.), 2002, *Problemy rozwoju przygranicznych regionów wschodniej Polski*. Wyd. WSE, Białystok.
- Sadowski Z., 1997, *Wzrost gospodarczy, rola państwa i aktywność regionalna*. Opolskie Roczniki Ekonomiczne, t. XV, Wyd. Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole.
- Sadowski Z., 2006, *Akcesja do Unii Europejskiej a kierunki rozwoju Polski*, [w:] *Gospodarcze i skutki akcesji Polski do Unii Europejskiej*, Z. Mikołajewicz (red.). Wyd. Uniw. Opolski, Opole.
- Sadowski Z., 2007, *Kłopoty z perspektywą 2050 roku*, [w:] *Europa w perspektywie roku 2050*. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa.
- Scholte J. A., 2000, *Globalization, a Critical Introduction*. Macmillan Press, London.
- Schultz T. W., 1961, *Investment in Human Capital*. American Economic Review, nr 1.
- Schumpeter J. A., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*. PWN, Warszawa.
- Schumpeter J. A., 2009, *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Secomski K., 1987, *Teoria rozwoju regionalnego i planowania*. PWE, Warszawa.
- Słownik języka polskiego*, 2012, PWN, Warszawa.
- Smętkowski M., 2007, *Metropolie w przestrzeni europejskiej*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego w systemie społeczno-gospodarczym i in-*

- nowacyjnym województwa podkarpackiego, J. Kudelko (red.). Wyd. Oddziału PAN w Krakowie, Kraków.
- Smętkowski M., 2008, *Różnice między wschodem i zachodem Polski: postawy mieszkańców*, [w:] *Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju. Polska i Ukraina*, G. Gorzelak, A. Tucholska (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Smętkowski M., 2010, *Miasta i system osadniczy Polski w perspektywie europejskiej*, [w:] *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów...*, op. cit.
- Smith A., 2007, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Snack S., Keefer P., 1997, *Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation*. Quarterly Journal of Economics, 112(4).
- Sokołowicz M., 2008, *Region wobec procesów globalizacji – terytorializacja przedsiębiorstw międzynarodowych (na przykładzie regionu łódzkiego)*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Sokołowicz M. E., 2011, *Rozwój w gospodarce globalnej – bezpośrednio inwestycje zagraniczne a rozwój regionu*, [w:] *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki – innowacje – korporacje transnarodowe*, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, M. E. Sokołowicz. Difin, Warszawa.
- Solarz P., 2011, *Polityka regionalna w Polsce w warunkach integracji europejskiej w latach 2004-2010*. Vizja Press & IT, Warszawa.
- Spencer M. B., Dornbusch S. M., 1990, *Ethnicity*, [w:] *At the Threshold. The Developing Adolescent*, S. S. Feldmann, G. R. Elliott (red.). Harvard University Press, Cambridge.
- Sporek T., 2002, *Wpływ globalizacji na współczesną gospodarkę światową*, [w:] *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa i gospodarki*, J. Rymarczyk, W. Michalczyk (red.). t. 2, Wyd. AE, Wrocław.
- Sprawozdanie z realizacji w 2009 r. NPR na lata 2004-2006*, czerwiec, 2010, MRR, Warszawa.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013 za 2011 r.*, MRR, Warszawa.
- Stan wdrażania regionalnych programów operacyjnych 2007-2013 na 30.06.2012*, 6 lipca 2012, Monitor Regionalny, MRR, Warszawa.
- Stasiak A., Horodelski R., Sadowska-Snarska C. (red.), 2001, *Gospodarka – przestrzeń – środowisko. Strategie rozwoju województw wschodniego i zachodniego pogranicza Polski w kontekście integracji z Unią Europejską*. Wyd. WSE, Białystok.
- Stawasz D., 2000, *Współczesne uwarunkowania rozwoju polskich regionów*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Stawasz E., 2005, *Rodzaje innowacji*, [w:] *Innowacje i transfer technologii – słownik pojęć*, K. B. Matusiak (red.). PARP, Warszawa.
- Stebly N. M., 1987, *Helping Behavior in Rural and Urban Environments: A Meta Analysis*. "Psychological Bulletin", nr 102.
- Stiglitz J. E., 2002, *Information and the Change in the Paradigm*. American Economic Review, t. 92, nr 3.
- Stiglitz J. E., 2004, *Ekonomia sektora publicznego*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Stiglitz J. E., 2007, *Wizja sprawiedliwej globalizacji*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Strahl D. (red.), 2006, *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wyd. AE, Wrocław.
- Strahl D., 2007, *Gospodarka oparta na wiedzy w regionach Polski na tle europejskiej przestrzeni regionalnej*, [w:] *Gospodarka lokalna i regionalna...*, op. cit.

- Strahl D., 2009, *Europejska klasyfikacja przestrzeni regionalnej ze względu na rozwój gospodarczy i gospodarkę opartą na wiedzy (GOW)*, [w:] *Gospodarka lokalna i regionalna... op. cit.*
- Strzelecki Z., 2008, *Polityka regionalna*, [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna..., op. cit.*
- Stypułkowski W., 2011, *Wschodnia granica Polski szansą czy barierą w rozwoju w świetle badań statystycznych ruchu granicznego*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju regionu lubelskiego..., op. cit.*
- Suarez-Villa L., 2000, *Invention and the Rise of Technocapitalism*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Latham-Boulder-New York-Oxford.
- Szlachta J., 1992, *Interwencjonizm państwa w przebieg procesów rozwoju regionalnego w świetle doktryny neokenesowskiej i neoliberalnej*, [w:] *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, B. Winiarski (red.). Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Szlachta J., 1993, *Rozwój regionalny Polski w warunkach transformacji gospodarczej*. Wyd. Fundacji im. Friedricha Eberta w Polsce, Warszawa.
- Szlachta J., 1996, *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*. Friedrich Ebert Stiftung, Warszawa.
- Szlachta J., 1997, *Programowanie rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej*. Studia KPZK PAN, t. CV, Warszawa.
- Szlachta J., 1999, *Programowanie rozwoju regionalnego*. PWN, Warszawa.
- Szlachta J., 2012, *Polityka regionalna Polski w kontekście nowej perspektywy budżetowej UE*, [w:] *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, A. Harańczyk (red.). Studia KPZK PAN, t. CXL, część II, Warszawa.
- Szlachta J., Zaleski J., 2009, *Wpływ spójności terytorialnej na zmiany polityki strukturalnej Unii Europejskiej*. „Gospodarka Narodowa”, 4.
- Szmigiel K., 2011, *Determinanty innowacyjności krajów Unii Europejskiej na przykładzie Szwecji*, [w:] *Konkurencyjność i innowacyjność polskiej gospodarki..., op. cit.*
- Szpak J., 2007, *Historia gospodarcza powszechna*. PWE, Warszawa.
- Sztompka P., 2002, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wyd. Znak, Kraków.
- Sztompka P., 2005, *Socjologia zmian społecznych*. Wyd. Znak, Kraków.
- Szukalski S. M., 2007, *Gospodarka Europy w perspektywie 2050 roku*, [w:] *Europa w perspektywie roku 2050*. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” PAN, Warszawa.
- Szukalski P., 2007a, *Potencjał ludnościowy Europy i jego zmiany w perspektywie roku 2050*, [w:] *Europa w perspektywie..., op. cit.*
- Szymczak M. (red.), 1978, *Słownik języka polskiego*, t I, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Szymła Z., 1994, *Instytucje otoczenia biznesu w Makroregionie Południowo-Wschodnim*. „Wiadomości Statystyczne”, nr 7.
- Szymła Z., 2000, *Determinanty rozwoju regionalnego*. Wyd. Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Szymła Z., 2005, *Podstawy badań rozwoju regionalnego*. Zeszyty Naukowe, nr 3, WSE, Bochnia.
- Taylor J., Wren C., 1997, *UK Regional Policy: An Evaluation*. „Journal of Regional Studies Association”, t. 31, nr 9.
- Thurow L. C., 1999, *Przyszłość kapitalizmu. Jak dzisiejsze siły kapitalizmu kształtują świat jutra*. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław.

- Thurow L. C., 2006, *Powiększanie bogactwa. Nowe reguły gry w gospodarce opartej na wiedzy*. Wyd. Helion, Gliwice.
- Tinbergen J., 1962, *Shaping the World Economy*. Twentieth Century Fund, New York.
- Toffler A., 1998, *Szok przyszłości*. Zysk i S-ka, Poznań.
- Tondl G., 2001, *Covergence after Divergence? Regional Growth in Europe*. Springer, Wien-New York.
- Topolski J., 1993, *Dzieje Polski 1501-1795*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Torres O., 2004, *Lokalna globalizacja, czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat globalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, A. Jewtuchowicz (red.). Wyd. UŁ, Łódź.
- Uproszczenie polityki spójności na lata 2014-2020*, Komisja Europejska, <http://ec.europa.eu>.
- Vanhove N., 1999, *Regional Policy: a European Approach*. Oxford University Press, Oxford.
- Waldziński D., 2005, *Polityka regionalna w Polsce w procesie przemian kulturowo-cywilizacyjnych*. Wyd. Uniw. Warmińsko-Mazurski, Olsztyn.
- Webster F., 1995, *Theories of the Information Society*. Routledge, London-New York.
- Winiarski B., 1976, *Polityka regionalna*. PWN, Warszawa.
- Winiarski B., 1999, *Konkurencyjność: kryterium wyboru czy kierunek strategii i cel pośredni polityki regionalnej?*, [w:] *Konkurencyjność regionów*, M. Klamut (red.). Wyd. AE, Wrocław.
- Winiarski B., 1999a, *Czynniki konkurencyjności regionów* [w:] *Konkurencyjność regionów...*, *op. cit.*
- Winiarski B. (red.), 2001, *Polityka gospodarcza*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Winiarski B., 2003, *Konkurencyjność gospodarki jako wyzwanie dla polityki makroekonomicznej i regionalnej w Polsce w perspektywie europejskiej integracji*, [w:] *Polityka gospodarcza w procesie akcesji Polski...*, *op. cit.*
- Wisłade F. G., 2008, *Competition and Cohesion – Coherence or Conflict? European Union Regional State Aid Reform Post – 2006*. *Regional Studies*, t. 42, nr 5.
- Wojciszke B., 2010, *Funkcje samooceny*, [w:] *Motywacje umysłu*, A. Kolańczyk, B. Wojciszke (red.). Wyd. Smak Słowa, Sopot.
- Wojtowicz M., 2007, *Analiza potencjału innowacyjnego przemysłu w Małopolsce*. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- Wojtyna A., 1995, *Polityka ekonomiczna a wzrost gospodarczy*. *Gospodarka Narodowa*, nr 6.
- Woźniak M. G., 2003, *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*. Wyd. Naukowe AE, Kraków.
- Woźniak M. G., 2003a, *Warunki pro wzrostowej strategii dla Polski ograniczającej nierówności społeczne*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Zarys problematyki*, M. G. Woźniak (red.). Wyd. MITEL, Rzeszów.
- Woźniak M. G., 2008, *Spójność społeczno-gospodarcza a wzrost gospodarczy. Wnioski dla Polski z doświadczeń Unii Europejskiej*, [w:] *Mechanizmy i źródła wzrostu gospodarczego*, J. L. Bednarczyk, S. I. Bukowski, W. Przybylska-Kapuścińska (red.). Wyd. CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa.
- Wójcik P., 2008, *Dywergencja czy konwergencja: dynamika rozwoju polskich regionów*. *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 2(32), Warszawa.
- Wykorzystanie środków UE w ramach Strategii wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013*, lipiec 2012, MRR, Warszawa.

- Yamin M., Sinkovics R. R., Hadjielias E., 2008, *EU Harmonization. Managerial Perceptions and SME Export Behavior*. "Journal of Euromarketing", t. 17, nr 1.
- Zak P. J., Snack S., 2001, *Trust and Growth*. "Economic Journal", 111(470).
- Zaorska A., 1998, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Zarycki T., 2011, *Polska Wschodnia w perspektywie centro-peryferyjnej*, [w:] *Strategiczna problematyka rozwoju Regionu Lubelskiego...*, op. cit.
- Zeliaś A. (red.), 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Wyd. AE, Kraków.
- Zielińska-Głębocka A. (red.), 2008, *Lokalizacja przemysłu a konkurencyjność polskich regionów (w kontekście integracji europejskiej)*. Wyd. Uniw. Gdański, Gdańsk.
- Zieliński K., 2009, *Regionalne zróżnicowanie wydajności pracy w gospodarce Polski. Tendencje zmian*, [w:] *Problemy i efekty polityki spójności...*, op. cit.
- Zieliński K., 2011, *Konwergencja ekonomiczna jako element polityki spójności*, [w:] *Europejska polityka spójności...*, op. cit.
- Zieliński K., Żmija D., 2011, *Analiza konkurencyjności polskiego sektora rolno-spożywczego*, [w:] *Konkurencyjność i innowacyjność polskiej gospodarki...*, op. cit.
- Zienkowska K., 2003, *Korzenie polskiego zacofania*, [w:] *Wiedza a wzrost gospodarczy*, L. Zienkowski (red.). Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Zientara B., Mączak A., Ihnatowicz I., Landau Z., 1988, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Ziętek-Kwaśniewska K., 2007, *Atrakcyjność inwestycyjna województwa lubelskiego a bezpośrednie inwestycje zagraniczne*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju regionalnego w Polsce Wschodniej*, B. Pławgo (red.). Wyd. Wyższej Szkoły Administracji Publicznej im S. Staszica, Białystok.
- Zioło Z., 1999, *Transformacja struktur subregionalnych Polski Południowo-Wschodniej w okresie zmian systemu gospodarowania*. Wyd. Oddział PAN w Krakowie, Kraków.
- Zoellick R. B., 2010, *The End of the Third World? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World*. Woodrow Wilson Center for International Scholars.
- Żyżyński J., 2011, *Po kryzysie – w poszukiwaniu rozwiązań stabilizujących globalną gospodarkę*, [w:] *Wyzwania polityki ekonomicznej...*, op. cit.

Akty prawne i dokumenty programowe

- Agenda 2000. Unia Europejska rozszerzona i silniejsza*, Monitor Integracji Europejskiej, Komitet Integracji Europejskiej, Warszawa, 1997.
- EU Cohesion Policy 2014-2020: legislation proposals*, www.ec.europa.eu.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji Europejskiej, 3.03.2010, Bruksela.
- Green Paper on Territorial Cohesion, 14 lipca 2008, Turning Territorial Diversity into Strength*, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Committee of the Regions and the European Economic and Social Committee, Commission of the European Communities, Brussels.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997*, Dz.U. Nr 78, poz. 483.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, 13 lipca 2010, MRR, Warszawa.

Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Narodowa Strategia Spójności, maj 2007, MRR, Warszawa.

Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006, styczeń 2003, Rada Ministrów, Warszawa.

Partnerstwo na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Nowy start Strategii Lizbońskiej, 2004, Komisja Europejska.

Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020, 2013, Biuletyn Informacyjny Ministerstwa Rozwoju Regionalnego nr 1/2013, Warszawa.

Polityka spójności na rzecz wzrostu i zatrudnienia: Strategiczne Wytyczne Wspólnoty na lata 2007-2013, 2006, Komisja Europejska.

Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, 2007, MRR, Warszawa.

Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – uwarunkowania strategiczne, MRR, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej, www.mrr.gov.pl.

Raport o rozwoju i polityce regionalnej, Departament Koordynacji Programów Regionalnych, MRR, Warszawa, 2007.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013, Zarząd Województwa Podkarpackiego, Rzeszów.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2007-2013, Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych.

Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015, listopad 2006, MRR, Warszawa.

Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej, grudzień 2008, MRR, Warszawa.

Strategiczne wytyczne Wspólnoty dla spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej na lata 2007-2013, przyjęte decyzją rady z 6 października 2006 r. w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla spójności, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 21.10.2006.

The Lisbon Strategy – Making Change Happen, Commission Staff Paper, SEC 2002, 29/2.

Uchwała Nr 105 Rady Ministrów z 28 grudnia 2000 r. w sprawie przyjęcia Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2000-2006, Mon. Pol. Nr 43, poz. 85.

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego z 28 marca 2008 r., Dz.U. z 2009 r., Nr 103, poz. 858.

Ustawa z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim, Dz.U. 1998 Nr 91 poz. 576, z późn. zm.

Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych, oraz o języku regionalnym, Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141.

Ustawa z 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz.U. Nr 96, poz. 603.

Ustawa z 12 maja 2000 r. o zasadach wspierania rozwoju regionalnego, Dz.U. 2000 nr 48, poz. 550.

Ustawa z 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz.U. 2006 Nr 227 poz. 1658, z późn. zm.

Wniosek (1), dotyczący Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1083/2006, KOM(2011) 615, 6.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wniosek (2), Komisji Europejskiej ws. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie finansowania wspólnej polityki rolnej, zarządzania nią i monitorowania jej, KOM(2011) 628, 2011/0288 (COD), 12.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wniosek (3), dotyczący Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie programu Unii Europejskiej na rzecz przemian i innowacji społecznych, SEK(2011) 1134, 6.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wniosek (4), dotyczący Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i celu „Inwestycje na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia” oraz w sprawie uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1080/2006, KOM(2011) 614, 6.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wniosek (5) Komisji Europejskiej ws. Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), KOM(2011) 627, 2011/0282 (COD), 12.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wniosek (6), dotyczący Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającego rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT) w celu doprecyzowania, uproszczenia i usprawnienia procesu tworzenia takich ugrupowań oraz ich funkcjonowania, KOM(2011) 610, 6.10.2011, Bruksela, <http://ec.europa.eu>.

Wykorzystanie środków UE w ramach Strategii wykorzystania Funduszu Spójności na lata 2004-2006 oraz Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013, lipiec 2012, MRR, Warszawa.

Źródła danych statystycznych

Biznes Warmii i Mazur. Największe firmy 2010, „Gazeta Olsztyńska”, „Dziennik Elbląski”, 27.06.2011.

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Działalność innowacyjna w przedsiębiorstwach w latach 2008-2010, GUS, US w Szczecinie, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa, 2012.

Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w 2010 r., Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa, 2012.

Europejskie badanie dochodów i warunków życia w 2010 r., GUS, Warszawa, 2011.

Kultura fizyczna w Polsce w latach 2008-2010, US w Rzeszowie, Warszawa-Rzeszów, 2011.

Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000-2010, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, US w Krakowie, Kraków, 2011.

Lista 100 największych przedsiębiorstw Podkarpacia w roku 2010, Wyższa Szkoła Zarządzania w Rzeszowie, www.wszrze.edu.pl.

Podlaska złota setka. „Kurier poranny”, 10 października, 2011.

Polskie Przedsiębiorstwa. Lista 2000, „Rzeczpospolita”, 25 października, 2011.

Ranking największych firm Lubelszczyzny, „Dziennik Wschodni”, 14 czerwca, 2011.

Ranking największych firm województwa świętokrzyskiego, www.strefabiznesu.echodnia.eu.

Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, GUS, Warszawa, 2003.

Rocznik Demograficzny 2011, GUS, Warszawa.

Rocznik statystyczny rolnictwa 2011, GUS, Warszawa.

Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011, GUS, Warszawa, 2012.

Rocznik statystyczny województw 1999, GUS, Warszawa, 2000.

Rocznik statystyczny województw 2008, GUS, Warszawa, 2009.

Rocznik statystyczny województw 2011, GUS, Warszawa, 2012.

Rocznik statystyczny województwa lubelskiego 2011, US w Lublinie, 2012.

Rocznik statystyczny województwa podkarpackiego 2011, US w Rzeszowie, 2012.

Rocznik statystyczny województwa podlaskiego 2011, US w Białymstoku, 2012.

Rocznik statystyczny województwa świętokrzyskiego 2011, US w Kielcach, 2012.

Rocznik statystyczny województwa warmińsko-mazurskiego 2011, US w Olsztynie, 2012.

Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r., Informacje i opracowania statystyczne, GUS, US w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów, 2012.

Stan zdrowia ludności Polski w 2009 r. GUS, Warszawa, 2011.

Turystyka 2011, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa, 2012.

Województwo lubelskie 2001. Podregiony, powiaty, gminy, US w Lublinie, Lublin, 2002.

Województwo lubelskie 2011. Podregiony, powiaty, gminy, US w Lublinie, Lublin, 2012.

Województwo podkarpackie 2001. Podregiony, powiaty, gminy, US w Rzeszowie, Rzeszów, 2002.

Województwo podkarpackie 2011. Podregiony, powiaty, gminy, US w Rzeszowie, Rzeszów, 2012.

Województwo podlaskie 2001. Podregiony, powiaty, gminy, US w Białymstoku, Białystok, 2002.

Województwo podlaskie 2011. Podregiony, powiaty, gminy, US w Białymstoku, Białystok, 2012.

Województwo świętokrzyskie 2001. Podregiony, powiaty, gminy, US w Kielcach, Kielce, 2002.

Województwo świętokrzyskie 2011. Podregiony, powiaty, gminy, US w Kielcach, Kielce, 2012.

Województwo warmińsko-mazurskie 2001. Podregiony, powiaty, gminy, US w Olsztynie, Olsztyn, 2002.

Województwo warmińsko-mazurskie 2011. Podregiony, powiaty, gminy, US w Olsztynie, Olsztyn, 2012.

SPIS RYCIN I TABEL

Spis rycin

Ryc. 1. Schemat przebiegu procesu rozwoju społeczno-gospodarczego stymulowanego postępowaniem w zakresie wiedzy, techniki i technologii	29
Ryc. 2. Uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionów	52
Ryc. 3. Podział administracyjny Polski	82
Ryc. 4. Centra wzrostu społeczno-gospodarczego regionu lubelskiego w 2010 r.	139
Ryc. 5. Centra wzrostu społeczno-gospodarczego regionu świętokrzyskiego w 2010 r.	140
Ryc. 6. Centra wzrostu społeczno-gospodarczego regionu podkarpackiego w 2010 r.	141
Ryc. 7. Centra wzrostu społeczno-gospodarczego regionu warmińsko-mazurskiego w 2010 r.	142
Ryc. 8. Centra wzrostu społeczno-gospodarczego regionu podlaskiego w 2010 r.	143
Ryc. 9. Model rozwoju regionu	230

Spis tabel

Tab. 1. Zmiany w liczbie ludności w polskich regionach w latach 1999-2010	92
Tab. 2. Prognoza ludności w polskich regionach	94
Tab. 3. Zmiany wartości PKB, wartości dodanej brutto i wartości brutto środków trwałych w polskich regionach w latach 1999-2010.	96
Tab. 4. Zmiany w poziomie zatrudnienia i bezrobocia w polskich regionach w latach 1999-2010.	99
Tab. 5. Zmiany w strukturze pracujących i wartości dodanej brutto w polskich regionach w latach 1999-2010	100
Tab. 6. Wybrane wskaźniki rozwoju infrastruktury technicznej w polskich regionach w latach 1999-2010.	103
Tab. 7. Wybrane wskaźniki dotyczące opieki zdrowotnej, placówek kultury i szkół wyższych w polskich regionach w latach 1999-2010.	105
Tab. 8. Wybrane wskaźniki innowacyjności w polskich regionach w latach 1999-2010	107
Tab. 9. Wybrane wskaźniki dotyczące poziomu dochodów w polskich regionach w latach 1999-2010.	110
Tab. 10. Wybrane wskaźniki dotyczące stanu środowiska przyrodniczego w polskich regionach w latach 1999-2010	113

Tab. 11. Wybrane wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego polskich regionów w 1999 r.	116
Tab. 12. Wybrane wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego polskich regionów w 2010 r.	120
Tab. 13. Wyniki porządkowania liniowego polskich regionów w 1999 i 2010 r.	126
Tab. 14. Wybrane wskaźniki rozwoju polskich regionów na tle regionów Unii Europejskiej	128
Tab. 15. Zmiany potencjału społeczno-gospodarczego centrów wzrostu regionów Polski Wschodniej w latach 2000-2010	134
Tab. 16. Zmiany funkcjonalne centrów wzrostu regionów Polski Wschodniej w latach 2000-2010	137
Tab. 17. Rozmieszczenie przestrzenne centrów wzrostu społeczno-gospodarczego w regionach Polski Wschodniej w latach 2000-2010	144
Tab. 18. Wybrane wskaźniki dotyczące jakości kapitału ludzkiego oraz czynników wpływających na jej podniesienie w polskich regionach w 2010 r.	150
Tab. 19. Gospodarstwa rolne w polskich regionach w 2010 r.	156
Tab. 20. Produkcja rolnicza w polskich regionach w 2010 r.	158
Tab. 21. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w regionach Polski Wschodniej w 2010 r.	160
Tab. 22. Produkcja sprzedana przemysłu w regionach Polski Wschodniej w 2010 r.	162
Tab. 23. Działalność przedsiębiorstw innowacyjnych w polskich regionach w latach 2008-2010	169
Tab. 24. Działalność turystyczna w polskich regionach w 2010 r.	174
Tab. 25. Ruch graniczny na wschodniej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r.	179
Tab. 26. Ruch graniczny na wschodniej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. według celu wizyty	181
Tab. 27. Podmioty z kapitałem zagranicznym w polskich regionach w 2010 r.	184
Tab. 28. Umowy podpisane w części dofinansowania Unii Europejskiej w ramach Programów Operacyjnych, Inicjatyw Wspólnotowych oraz Funduszu Spójności, w ramach realizacji polityki spójności w latach 2004-2006 (według stanu na koniec 2009 r.)	205
Tab. 29. Środki przeznaczone na realizację polityki spójności w polskich regionach w latach 2007-2013	209
Tab. 30. Środki przeznaczone na realizację <i>Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej</i> w latach 2007-2013	211
Tab. 31. Planowany podział środków polityki spójności na lata 2014-2020	216

NOTA O AUTORCE

Autorka swoją karierę naukową związała z Uniwersytetem Ekonomicznym w Krakowie, gdzie jest zatrudniona od 1998 r. W 2004 r. uzyskała tytuł doktora nauk ekonomicznych. Współpracuje także z Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie. W latach 2004-2006 pełniła funkcję doradcy Prezesa Urzędu Regulacji Energetyki. Jest członkiem Zespołu Problemowego ds. Polityki Regionalnej i Przestrzennej Polski i Europy Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

Zainteresowania naukowe Autorki koncentrują się wokół problematyki związanej z polityką ekonomiczną, w tym polityką regionalną, problematyką rozwoju i konkurencyjności regionów, a także integracji europejskiej. Jest autorką kilkudziesięciu publikacji naukowych oraz ekspertyz naukowych, opracowanych na potrzeby władz samorządowych jednostek terytorialnych.

POLSKA AKADEMIA NAUK
KOMITET PRZESTRZENNEGO
ZAGOSPODAROWANIA KRAJU

STUDIA

GOSPODARKA REGIONALNA I LOKALNA A ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY

Pod redakcją
Zbigniewa Strzeleckiego
i Pauliny Legutko-Kobus

TOM CLII

WARSZAWA 2013